

"תיקון אולם":

התנהגויות מכבידות וכבוד בית המשפט*

חמי בן-נון¹, בועז שנור², אייל כתבן³

מבוא – הכצעקתה?

מאמר זה עוסק במלאכת השפיטה – אך לא בפן של כתיבת פסקי הדין⁴ או של פרסומם⁵, אלא בהתנהלות היומיומית של שופטים אל מול עורכי הדין⁶. לצד העובדה כי על שופטים לקבל החלטות שמכריעות את גורלם של בעלי הדין שלפניהם ולהפגין בקיאות בדין המהותי ובסדרי הדין, עליהם גם לנהל את הדיונים המתקיימים לפניהם. הם אינם רק מתבוננים בעורכי הדין משל היו "הנערים המשחקים בפניהם", אלא אמורים "לנהל" אותם ולוודא כי התנהגותם לא תפגע בניהול הדיון וביעילותו, כמו גם בזכויות הצדדים. יתר על כן, השופטים אמורים לעשות זאת תחת מבטם הבוחן של עורכי הדין, לקוחותיהם ועדיהם, אשר עשויים לנקוט צעדים שונים נגד שופטים ש"אינם עומדים בציפיותיהם". עם כל אלה רבים מתבוננים בשופטים ובוחנים אותם כל העת: הקהל היושב בבית המשפט, התקשורת⁷ והציבור כולו. בנוסף, השופטים נמדדים כל העת – גם בתפוקותיהם (לפי כללי הנהלת בית המשפט), גם בשליטתם בדין המהותי והפרוצדורלי וגם בהתנהגותם ובהתנהלותם – בין שעל ידי ערכאות הערעור, נשיא בית המשפט שבו הם יושבים,

* תודתנו נתונה לד"ר שחר אלדר, לעו"ד עמוס ויצמן ולד"ר נעמי בקון-שנור על הערותיהם המועילות; תודה מיוחדת לקוראים האנונימיים שהעירו הערותיהם למאמר זה, למערכת כתב העת "המשפט" ולעורכת הראשית, ד"ר לימור זר-גוטמן; תודתנו לנשיא בית המשפט העליון, ד"ר אשר גרוניס, על שנעתר לבקשה להפיץ את השאלון בין שופטי בתי המשפט. תודתנו נתונה לד"ר קרן אזולאי ולד"ר קרן וינשל-מרגל על הסיוע והעצות שהגישו לנו במהלך ביצוע המחקר; תודתנו נתונה לשופטת תמר אברהמי ולשופטים מנחם קליין וד"ר אברהם טננבוים ולפרופ' עוז אלמוג על עצותיהם הטובות; כן נתונה תודתנו לפרופ' יצחק כ"ץ, לעו"ד בועז חבקין על הסיוע במחקר, ולתמר ברנבלום על הסיוע הסטטיסטי; תודה רבה לשופטות ולשופטים שנענו לאתגר והקדישו מזמנם היקר כדי להשיב לשאלונים. מחקר זה נערך בסיועו הנדיב של מענק מחקר מטעם המרכז לאתיקה ואחריות מקצועית של עורכי דין. הניתוחים, המסקנות והעמדות המוצגים במאמר הם על דעתנו בלבד ואינם משקפים בשום צורה שהיא את עמדתה של מערכת בתי המשפט, או של גורם אחר כלשהו.

¹ המרכז האקדמי שערי משפט.

² המרכז האקדמי למשפט ולעסקים.

³ המרכז האקדמי למשפט ולעסקים.

⁴ למשל, משה בר ניב ורון לחמן "הנוהגים השופטים בניגוד לשיפוטם?" הפרקליט נ 71 (2008).

⁵ לעניין זה ראו רינה בוגוש, רות הלפרין-קדרי ואייל כתבן "הפסקים הסמויים מהעין" עיוני משפט לד 603 (2011); כן ראו אייל כתבן "מתקדים חסר פרסום לפרסום חסר תקדים: על פרסום פסיקה בתקופת המנדט" portal.idc.ac.il/he/schools/law/about_us/documents/mandatepublication.pdf (לא פורסם).

⁶ ראו גם יהושע גרוס "קשה באולמות, קשה בקרב" עורך הדין 24, 110 (2014).

⁷ ראו למשל, ענת פלג ורינה בוגוש "הפרקליט כדובר": השינוי ביחסם של עורכי הדין העוסקים בפלילים לתקשורת בישראל "המשפט טו 111 (2010).

הנהלת בית המשפט, נציבות התלונות על השופטים ולשכת עורכי הדין⁸ (המיוצגת גם בוועדה לבחירת שופטים), ובין שעל ידי משוב השופטים.⁹ במציאות זו על השופטים לנהל את אולם בית המשפט באופן המכבד את מערכת השיפוט ומאפשר דיון יעיל.

דעה מקובלת היא שחלק מעורכי הדין מערימים מכשולים בפני השופט ופוגעים בניהולו של ההליך.¹⁰ השאלה שאנו בוחנים במחקר זה היא "האם כצעקתה?" במהלך המחקר אנו מנסים לבחון כיצד מתנהלים הדיונים בבית המשפט במישור היחסים שבין עורכי הדין לשופטים מנקודת מבטם של השופטים, ועד כמה התנהגויות עורכי הדין מפריעות לשופטים לנהל את ההליך השיפוטי.

המחקר עוסק בשני נושאים מרכזיים: הנושא הראשון הוא בחינת התנהגות מכבידה של עורכי דין בבתי המשפט והגורמים להתנהגות כזו; הנושא השני הוא בחינת תגובות השופטים להתנהגויות אלה. שני הנושאים הללו נבדקים מנקודת מבטם של השופטים. למטרה זו הועבר שאלון מתאים לכלל שופטי ישראל והתשובות שהחזירו נותחו. אמנם אפשר כי נקודת מבטם של השופטים אינה אובייקטיבית טהורה, וייתכן שיש נקודות מבט אחרות או מתחרות, אך זו היא בוודאי נקודת מבט רלוונטית וחשובה. מאחר שנקודת מבט זו טרם נבדקה עד כה אמפירית בישראל, עונה מחקרנו על חסר משמעותי זה שבמידע על תרבות הדיון (Civility) בבתי המשפט בישראל. יתר על כן, מבחינה מתודולוגית, יש חשיבות רבה למחקר הנוכחי, שכן ישנם מעט מאוד מחקרים אקדמיים שבהם הועברו שאלונים לכלל השופטים במערכת המשפט; זוהי אחת הפעמים הראשונות שמחקר אקדמי כזה נערך בישראל; ולמיטב ידיעתנו, גם בעולם אין מחקרים רבים שבהם נשאלו שופטים על התנהגות עורכי הדין באולמותיהם.

הצורך במחקר התעורר לנוכח שני נתונים סותרים בנושא. מחד גיסא, דו"ח שהגישה לפני שלוש שנים הוועדה לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט,¹¹ העוסק במישורין בסוגיה, ומנגד, מספר התלונות המוגשות ללשכת עורכי הדין על ידי שופטים. הצורך בהקמת הוועדה נתפס כחיוני "לנוכח הידרדרות בתרבות הדיון בבתי המשפט, בשנים האחרונות".¹² התחושה העולה מדו"ח הוועדה היא שההידרדרות, תחושת "תרבות השוק" וההתנהגות שאינה מכבדת קיימות ומסלימות. יותר מכך, ההסלמה בהתנהגות עורכי דין באולמות המשפט אינה זוכה למענה הולם: נוצרת תחושה כי השופטים כמעט שאינם מתערבים, ובכך, למעשה, מאפשרים אותה. דו"ח הוועדה פורסם לפני כשלוש שנים,¹³ וכלל

⁸ ראו למשל יסמין גואטה "ראש לשכת עורכי הדין: אלשיך צריכה לסיים את תפקידה" **TheMarker** 10.6.2012 www.themarker.com/law/1.1727759. אם שופטים לא יפעלו בהתאם לציפיות של כל אלו, המינוי שלהם לערכאות גבוהות יותר או לתפקידים בכירים יותר, עלול להתעכב.

⁹ זכי כמאל "חבל להוציא כסף על משוב השופטים" **עורך הדין** 34, 66 (2002); "על שובו (אם אכן ישוב) של המשוב" **הלשכה** 96, 50 (2012); ברוריה לקנר "משוב השופטים: הנהלת בתי המשפט הודיעה על החרמת ראש הלשכה" **גלובס** 29.6.2014 www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000949906.

¹⁰ הוועדה לקידום התנהלות דיונית תרבותית בבתי המשפט **דין וחשבון** (2011) (להלן: "דו"ח הוועדה" או "הדו"ח") שטרסברג כהן, ולצדה השופט דוד חשין, אז נשיא בית המשפט המחוזי בנצרת, השופטת זויה הדסי-הרמן, נשיאת בתי משפט השלום במחוז תל-אביב, השופטת נילי ארד, אז סגנית נשיא בית הדין הארצי לעבודה, עו"ד רון גזית, ממלא מקום ראש לשכת עורכי הדין, עו"ד אורנה לין, יו"ר משותפת למכון להשתלמות עורכי דין ועו"ד דוד הדר, יו"ר ועדת יחסי שופטים-עורכי דין.

¹¹ שם.

¹² שם, בעמ' 1.

¹³ ראו דרור ארד-אילון "אתיקה, תרבות הדיון וצבע העניבה" **אתיקה מקצועית** 30, 1 (2009).

המלצות לקידום תרבות הדיון המשפטי. חברי הוועדה חיברו גם אמנה שנועדה לקדם את תרבות הדיון המשפטי וראו בה מסמך מכונן. אך בפועל, נדמה כי המלצות הוועדה לא יושמו.

לעומת רוח הדברים המוצגת בדו"ח הוועדה, עומד הנתון על מספר התלונות הנמוך אשר מגישים שופטים ללשכת עורכי הדין. לפי הנחיות הנהלת בתי המשפט, שופטים המעוניינים להגיש תלונה משמעתית ללשכת עורכי הדין נגד עורך דין, צריכים להעביר את תלונותיהם להנהלת בתי המשפט. הנהלת בתי המשפט מרכזת את התלונות ומעבירה אותן לטיפול ועדות האתיקה של לשכת עורכי הדין.

טבלה 1: מספר התלונות שהוגשו ללשכת עורכי הדין על עורכי דין בידי שופטים, לפי שנים

השנה	מספר התלונות
2007	5
2008	10
2009	15
2010	12
2011	20
2012	16
2013	12

לפי נתוני הנהלת בתי המשפט, בין השנים 2007–2013 הועברו 90 תלונות כאמור.¹⁴ בממוצע הוגשו מעט פחות מ-13 תלונות בשנה (לנתונים המלאים, ראו טבלה 1). מספר נמוך זה עשוי להעיד לכאורה על אחת משתי אפשרויות: האפשרות האחת היא שתרבות הדיון של עורכי הדין בבתי המשפט תקינה, ואילו האפשרות השנייה היא שהשופטים נמנעים מלהתלונן על התנהגותם של עורכי דין מסיבה כלשהי.¹⁵

הסתירה האפשרית בין נתונים אלה הייתה מהגורמים המרכזיים למחקר הנוכחי, שמטרתו להשיב על כמה שאלות: מהו המצב באולמות בתי המשפט; האם הבעיות המדווחות משקפות מקרי קיצון בלבד או בתופעה נפוצה (הוועדה מציינת כי הידרדרות זו אינה נחלת כלל השופטים או כלל עורכי הדין, אלא מקצת השופטים ועורכי הדין, אך זו עלולה להכתים את המערכת כולה ולכרסם באמון הציבור במערכת השפיטה וביוקרתו של מקצוע עריכת הדין);¹⁶ האם מאז שהוגש הדו"ח השתנתה תמונת הדברים בבתי המשפט; אם יש בעיה – האם היא נחלתם של כל השופטים או רק של חלקם;

¹⁴ "ייתכן והוגשו החלטות נוספות שלא נשמרו במסד הנתונים של הנהלת בתי המשפט ועל כן לא נספרו", מתוך תשובת הנהלת בתי המשפט לפניית חלק מהמחברים.

¹⁵ עם זאת, עו"ד אפי נוה שעמד בראש ועדת האתיקה מציין כי: "גם מערכת המשפט פונה הרבה יותר מבעבר. הרבה שופטים פונים ומתלוננים". ראו אצל מוטי דנוס ונילי מורג "חותך עניינים" הפרקליטים 31, 32 (2010).

¹⁶ שם, שם.

האם הבעיה קיימת במחוזות מסוימים או בתחומי שיפוט מסוימים או בערכאות מסוימות; כיצד מתמודדים שופטים עם התנהגויות לא-ראויות של עורכי דין המופיעים לפניהם; על כל אלו אנו מבקשים לענות במחקר זה, באמצעות בחינה אמפירית-כמותנית.

אם יתברר שיש צורך בשיפור המצב, מיפוי עשוי להצביע על השינויים הנדרשים. זאת, יחד עם שקילת עמדות השחקנים האחרים בהליך השיפוטי (בעלי דין, עורכי דין, עדים, וכו').

מבנה המאמר יהיה כדלהלן: בפרק א' נציג את ההתנהגויות העומדות בבסיס המחקר – ההתנהגויות המכבידות; את הרקע הנורמטיבי החל על עורכי דין ושופטים בכל הקשור להתנהגות מכבידה למיניה; ולבסוף את הרקע המחקרי בכל הקשור לשליטת שופט באולם; בפרק ב' נציג את מחקרנו: המתודולוגיה, השאלון, המשתתפים; ובפרק ג' נציג את ממצאי המחקר ונדון בהם.

פרק א. רקע

1. התנהגויות מכבידות והרקע הנורמטיבי להן

במוקד המחקר שלנו עומדות התנהגויות של עורכי דין אשר עלולות להפריע לשופטים לנהל הליך שיפוטי תקין, יעיל ותרבותי. להלן נכנה התנהגויות אלה "התנהגויות מכבידות", שכן הן התנהגויות אשר מכבידות על קיום ההליך השיפוטי. התנהגויות מכבידות יכולות להיות התנהגויות לא-אתיות, התנהגויות שמפרות את תרבות הדין (civility),¹⁷ או אף התנהגויות אשר מנוגדות לסדרי הדין.¹⁸ על אף ההבדלים הגדולים בין התנהגויות אלה, הן מבחינת המקור הנורמטיבי לראייתם כהתנהגויות פסולות, הן מבחינת הדרך שבה הן נתפסות בידי השופטים ובידי עורכי הדין, הן מבחינת הסנקציות אשר הדין מאפשר להטיל בתגובה עליהן, להתנהגויות אלה יש מכנה משותף אחד: הן מקשות על השופטים לנהל הליכים ביעילות ובכך מכבידות עליהם. לאור המכנה המשותף שבין ההתנהגויות המכבידות השונות, מוצדק לבדוק כיצד מתייחסים אליהן השופטים.

ראשית, יש לציין כי המסגרת הנורמטיבית החלה על עורכי דין בהתנהלותם באולמות המשפט מורכבת מהוראות חוק, מכללי לשכת עורכי הדין, מפסקי דין של בתי המשפט, מפסקי דין של בתי הדין המשמעתיים ומהחלטות ועדות האתיקה. הוראות החוק כוללות בעיקר את חוק לשכת עורכי הדין,¹⁹ את החוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים)²⁰ ואת כללי לשכת עורכי הדין, שבהם שורה של הוראות שנחקקו על ידי לשכת עורכי הדין ואשר עוסקים בין השאר

¹⁷ *Principles of Civility, Integrity, and Professionalism*, AMERICAN BOARD OF TRIAL ADVOCATES (2001) https://www.abota.org/temp/ts_F219C928-BDB9-505B-D84210D646DAAFD3F219C938-BDB9-505B-D7CAD029FA68B920/principlesciv.pdf ("These [...] are intended to discourage conduct that demeans, hampers, or obstructs our system of justice")

¹⁸ ראו למשל, ארנה רבינוביץ'-עיני ודורון דורפמן "שימוש לרעה וחוסר תום לב בהליך האזרחי: הפער שבין מודל דינוני פוסט-אדברסרי למודל ייצוג מסורתי" **ספר שלמה לוי** 255, 273 (אשר גרוניס, אליעזר ריבלין ומיכאל קרייני עורכים, 2013).

¹⁹ חוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א-1961.

²⁰ חוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957.

בהתנהגות מול עורכי דין אחרים, מול לקוחות, מול בית המשפט ומול הצד שכנגד.²¹ פסקי הדין המשמעותיים מציבים את הגבולות להתנהגות עורכי דין, והחלטות ועדות האתיקה מפרשות את החקיקה ואת הכללים וקובעות את המותר והאסור על פי שאילתות שהופנו אליהן. בנוסף, ניתן לטעון כי קיימים כללים בלתי-כתובים של תרבות הדיון וכללי התנהגות באולם בית המשפט ומחוצה לו אף בחייהם הפרטיים של עורכי דין.²² כחלק מתרבות כללית שאליה הם משייכים את עצמם. פרט למגוון כללים אלה, אשר מכוונים לעורכי הדין באופן ספציפי, עורכי הדין כפופים גם לסדרי הדין אשר מיועדים להסדיר את הדיון בבתי המשפט, ליעילו ולמנוע את ניצולו לרעה. כללים אלה מרוכזים בעיקר בתקנות סדר הדין האזרחי,²³ בחוק סדר הדין הפלילי²⁴ ובתקנות סדר הדין הפלילי.²⁵ כמובן מאליו, עורכי הדין גם כפופים לדינים מהותיים אשר עשויים להציב גבולות לדרך ההתנהגות הראויה של עורך דין בבית המשפט.²⁶

המסגרת הנורמטיבית החלה על התנהלותם של שופטים כאשר מתרחשת באולם התנהגות מכבידה, מורכבת מהוראות חוק ומפסקי דין אך גם מפעולות נציבות תלונות הציבור על שופטים. המקורות הנורמטיביים להוראות המסדירות את התנהלותם של שופטים הם חוק-יסוד: השפיטה, חוק בתי המשפט,²⁷ כללי אתיקה לשופטים,²⁸ חוק נציב תלונות הציבור על שופטים,²⁹ החלטות הנציבות, חוות דעת של הנציבות (עמדת הנציב)³⁰ ודו"חות שנתיים שלה,³¹ פסקי דין והחלטות של בתי משפט, פסקי דין של בית הדין המשמעתי לשופטים והחלטות וחוות דעת מקדימות של ועדות האתיקה של השופטים הפועלות מכוח סעיף 16 ב של חוק בתי המשפט. בנוסף, ניתן לטעון כי גם הדרישות לריסון עצמי, למזג שיפוטי ולהתנהגות ראויה הן באולם בית המשפט והן בחייהם הפרטיים מצויות בתוך המסגרת הנורמטיבית.³²

ראוי לציין כי לא תמיד קיים מתאם בין מאמצייהם של השופטים והכלים שמעניק להם הרגולטור לבין הצלחתם במניעת התנהגויות מכבידות. כך, במאמר אחד הראו המחברים כי גם כאשר עשו השופטים מאמצים רבים לשם מניעת

²¹ ס' 23, 32(א), 33 לכללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית), התשמ"ו-1986; ס' 32(ב) לכללי לשכת עורכי הדין (מדי משפט), התשס"ו-2005.

²² חלק מכללים אלה נוסח על ידי בית המשפט העליון. ראו על"ע 736/04 הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין נ' מזרחי, פ"ד נח(6) 200 (2004); בר"ש 1136/14 ישראלוביץ נ' ועדת האתיקה המחוזית של לשכת עורכי הדין במחוז תל אביב (פורסם בנבו, 20.5.2014); עוד ראו על"ע 1734/00 הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין בת"א-יפו נ' שפטל (פורסם בנבו, 1.1.2002); עמל"ע 48233-08-11 ועדת האתיקה המחוזית של לשכת עורכי הדין נ' שרגא (פורסם בנבו, 15.2.2012); על"ע 4743/02 ניר נ' הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין בתל אביב-יפו (פורסם בנבו, 7.7.2005); כן ראו יסמין גואטה "עורכי הדין התפרעו – השופט עזב את האולם" **TheMarker**, 12.12.2012 www.themarker.com/law/1.1884588. שם עקב השתלחות עורכי דין זה בזה באולם בית המשפט, עזב השופט מנחם קליין את האולם; עוד יצוין כי הכללים הבלתי-כתובים מוצאים את מקומם, לעתים, בהערות אגב של פסקי דין שאינם בהכרח פסיקה אית.

²³ תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984.

²⁴ חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982.

²⁵ תקנות סדר הדין הפלילי, התשל"ד-1974.

²⁶ על היחס בין חובות אתיות לבין חובות מהמשפט הכללי, ראו אייל כתבן ובוועז שנור "בין תרבות הדיון ובין השם הטוב של האדם בעקבות רע"א 1104/07 חיר נ' גיל" המשפט טו 71, 88-75 (2010).

²⁷ חוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984.

²⁸ כללי אתיקה לשופטים, התשס"ז-2007.

²⁹ חוק נציב תלונות הציבור על שופטים, התשס"ב-2002.

³⁰ כך קבע נציב תלונות הציבור על שופטים כי מלבד נורמות משפטיות ואתיות מחויב השופט גם בשכבה שלישית של נורמות אתיות טהורות, שלא ניתן להן תוקף משפטי. ראו גבריאל קלינג **אתיקה של שופטים** 18, ה"ש 35-36 (2014).

³¹ "אסופת חוות דעת, מאמרים והרצאות, 2008-2003" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, אוגוסט 2008) http://index.justice.gov.il/Units/NezivutShoftim/CommissionPublications/Pages/AsofotDaat2003_2008.htm

³² קלינג **אתיקה של שופטים**, לעיל ה"ש 30, בעמ' 18-19, 55-58.

התנהגויות מכבידות שמקורן בהפרת סדרי הדין, הם לא הצליחו למגר הפרות אלה.³³ מצב זה עשוי ליצור תחושת חוסר אונים ותסכול אצל השופטים,³⁴ וגם הוא מחזק את הצורך בקבלת משוב אמין מהשופטים על תחושותיהם בנושא.

חובתו של עורך דין להימנע מהתנהגויות מכבידות עשויה לשרת כמה אינטרסים: האינטרס של מערכת המשפט לעשות את מלאכתה נאמנה על מנת להגיע לחקר האמת ולעשות משפט צדק; האינטרס לשמור על כללי ההליך ההוגן המהווה עקרון יסוד בשיטתנו המשפטית (המעוגן בחוקות של מדינות דמוקרטיות רבות ובאמנות בין-לאומיות לזכויות אדם); האינטרס של הציבור בקיומה של מערכת משפט עצמאית, בלתי-תלויה, ניטרלית, הוגנת, יעילה וסמכותית החותרת לעשיית משפט צדק בין אדם לחברו ובין אדם לרשויות השלטון, והנהגת מאמון הציבור; והאינטרס לשמור על כבוד בית המשפט ועל כבודו ויוקרתו של מקצוע עריכת הדין בעיני בית המשפט ובעיני הציבור.³⁵

עם זאת, לצד חובתו של עורך הדין לסייע לבית המשפט לנהל את ההליך השיפוטי, חלה עליו גם חובת נאמנות כלפי הלקוח. חובה זו עלולה ליצור תחושה של ניגוד בינה לבין חובותיו של עורך הדין כלפי בית המשפט. ואכן, מסתמן כי מרבית עורכי הדין סבורים שחובתם ללקוח עדיפה על חובתם לבית המשפט.³⁶ תפיסה זו ועמימות גבולות חובת הנאמנות ללקוח מובילות לא פעם להתעמתויות בין עורכי הדין ובין השופטים. במסגרת עימותים אלה חלה על עורך הדין החובה להתבטא באורח מכובד ומרוסן,³⁷ אך לטעון כל טענה לגיטימית שיש לו לטובת לקוחו. הגבול בין התבטאויות ראויות ללא-ראויות הוא קו דק שנשען על סגנון ועל תרבות.

ההקפדה על סגנון מעבירה אותנו באופן טבעי לפן נוסף של ההתנהגויות המכבידות. לצד הרגולציה המחייבת החלה על עורכי הדין – רגולציה אשר עוסקת בהפרת כללי המשמעת וסדרי הדין המחייבים – בשנים האחרונות מתקיים דיון בשאלת חובתו של עורך הדין להתנהג באופן תרבותי בבית המשפט. במדינות רבות בארצות-הברית נקבעו קודים של תרבות הדיון – אך מרביתם אינם מחייבים.³⁸ המושג תרבות הדיון נטוע היטב מזה שנים בשיטת המשפט בארצות-הברית,³⁹ אך נדמה כי אין הסכמה על הגדרת התופעה. יש מי שמקשר אותו למושגים של *dignity, respect* ו-

³³ רבינוביץ'-עיני ודורפמן, לעיל ה"ש 18, בעמ' 276–279.

³⁴ ראו למשל, שם, בעמ' 285.

³⁵ עם זאת, קיימת טענה כי השמירה על הכבוד הייתה וצריך שתהיה השמירה על כבוד בית המשפט, ולא השמירה על כבוד המקצוע. השמירה על כבוד בית המשפט מקדמת את כל האינטרסים דלעיל. ראו אצל בועז שנוור, אייל כתבן ולימור זר-גוטמן "פיצול אישיות": על הפרטי והמקצועי אצל עורכי דין ועל הכבוד שביניהם" (לא פורסם).

³⁶ ראו מחקרה של לימור זר-גוטמן "עם כל הכבוד ללקוח" עורך הדין 17, 110 (2012); כן ראו לימור זר-גוטמן "שאלת היחס בין חובת עורך הדין כלפי בית המשפט וחובתו כלפי הלקוח (בעקבות 6186/00 עו"ד חנא נ' מדינת ישראל)" הסניגור 57, 3 (2001).

³⁷ על"ע 2293/04 שטוב נ' ועד מחוז ירושלים של לשכת עורכי הדין (פורסם בנוב, 8.9.2005); Principles of Civility, לעיל ה"ש 17 ("These principles are not intended to inhibit vigorous advocacy or detract from an attorney's duty to represent a client's cause with faithful dedication to the best of counsel's ability").

³⁸ שם ("These Principles are not intended to be a basis for imposing sanctions, penalties, or liability").

³⁹ על ה"קאמבק" של ה-Civility ראו Brent E. Dickson & Julia Bunton Jackson, *Renewing Lawyer Civility*, 28 VAL. U. L. CIVILITY AND PROFESSIONALISM – STANDARDS OF COURTESY, THE OFFICE OF THE LEGAL SERVICES (1994); Rev. 531 (1994); כן ראו COMMISSIONER (2007) <http://www.olsc.nsw.gov.au/agdbasev7wr/olsc/documents/pdf/wp34.pdf>.

courtesy⁴⁰, אך גם לפרופסיונליזם ואתיקה. הגדרות מפורטות אחרות של המושג⁴¹ דווקא מבחינות בינו לבין כללים אתיים או פרופסיונליים.⁴² נראה כי יש מגוון של מובנים לחוסר תרבות דיון (incivility), אשר משתנים בהתאם להקשרים תרבותיים שונים.⁴³

סוגיית תרבות הדיון מעסיקה רבות את מערכת השיפוט בארצות-הברית, והדבר הוביל לשורה של סקרים שנועדו להבין את היקף הבעיה ולהציע פתרונות. בשנת 1991 הוקמה במסגרת המחוז השיפוטי הפדרלי השביעי (Seventh Federal Judicial Circuit) ועדה לעניין תרבות הדיון, שערכה סקר בין 1,500 משיבים (שופטים ועורכי דין) מכמה מדינות בארצות-הברית. הממצאים הצביעו על תמונת מצב בעייתית.⁴⁴ כך, למשל, במחקר שבוצע באילינוי נמצא כי כ-72% מהמשיבים אמרו כי הם חוו גסות רוח או אי-תרבות דיון אסטרטגית במהלך החודש שקדם לסקר, וכ-72% מהמשיבים אמרו כי אי-תרבות היא בעיה חמורה או די חמורה של המקצוע.⁴⁵

התעוררה השאלה מהן הסיבות להתגברות האי-תרבות? חוקרים מצאו כי הסיבות לכך רבות ומגוונות.⁴⁶ במציאות של פירמות ענק, נעלם ה"מנטוריןג" של עורכי דין ותיקים;⁴⁷ עורכי דין החלו מתייחסים למשפט כאל עסק;⁴⁸ עורכי דין מעדיפים את חובת הנאמנות ללקוח;⁴⁹ וריבוי שופטים וליטיגציה גורם לכך שעורכי דין כבר אינם מופיעים שוב ושוב בפני אותם שופטים וממילא לא נבנה אמון הדדי בין שופטים לעורכי דין.⁵⁰ ריבוי שופטים וליטיגציה נקשרו גם לתופעת ריבוי עורכי הדין⁵¹ ולפתיחת שערי המקצוע לאוכלוסיות מגוונות.⁵²

דיונים מקבילים מתנהלים גם באשר להתנהגויות בלתי-אתיות, או כאלה שמפרות את סדרי הדין בבית המשפט. יש המאשימים כאמור את ריבוי עורכי הדין בהידרדרות התרבותית. אך אפשר להעלות בהקשר זה לא רק את השינויים

David A. Grenardo, *Making Civility Mandatory: Moving from Aspired to Required*, 11 CARDOZO PUB. L. POL'Y & ETHICS J. 239 (2013)

Donald E. Campbell, *Raise Your Right Hand and Swear to Be Civil: Defining Civility as an Obligation of Professional Responsibility*, 47 GONZ. L. REV. 99, 109 (2011). "The ten common concepts [of civility] include the obligation to (1) recognize the importance of keeping commitments and of seeking agreement and accommodation with regard to scheduling and extensions; (2) be respectful and act in a courteous, cordial, and civil manner; (3) be prompt, punctual, and prepared; (4) maintain honesty and personal integrity; (5) communicate with opposing counsel; (6) avoid actions taken merely to delay or harass; (7) ensure proper conduct before the court; (8) act with dignity and cooperation in pre-trial proceedings; (9) act as a role model to the client and public and as a mentor to young lawyers; and (10) utilize the court system in an efficient manner".

שם.⁴²

Amy R. Mashburn, *Making Civility Democratic*, 47 HOUS. L. REV. 1147 (2011)⁴³

Marvin E. Aspen, *The Search for Renewed Civility in Litigation*, 28 VAL. U. L. REV. 513, 515 (1994); Dickson & Jackson, לעיל ה"ש 39.

Campbell, לעיל ה"ש 41.

שם.⁴⁶

Aspen, לעיל ה"ש 44, בעמ' 516.

שם, בעמ' 517.

שם, בעמ' 519.

שם, בעמ' 517-518.

⁵¹ גם בישראל, ראו אצל לימור זר-גוטמן "השפעות העלייה הדרמטית במספר עורכי הדין" המשפט כ (2014).

⁵² Campbell, לעיל ה"ש 41; ראו גם אצל Eyal Katvan, *The "Overcrowding the Profession" Argument and the Professional Melting Pot*, 19 INT'L J. LEGAL PROF. 301 (2012).

שעוברת הפרופסיה המשפטית, אלא שינויים שעוברת החברה בכלל, והחברה הישראלית (הצעירה) בפרט.⁵³ לחוסר הפורמליות וה"דוגריות" המאפיינים את החברה הישראלית משמעות לא מבוטלת בפרופסיה המשפטית, שם כאמור גבולות חובת הנאמנות אינם תמיד ברורים, בדיוק כפי שהחוצפה הישראלית לעתים זוכה להתייחסות כתופעה חיובית, המעידה על יצירתיות ותעוזה.⁵⁴ אך כידוע, המרחק בין תעוזה ובין חוצפה של ממש אינו גדול.

תרבות הדיון קשורה גם לכל אותם גינוני טקס ונימוסין (etiquette)⁵⁵ המיוחדים לבתי המשפט. גם אלו אינם זוכים בהכרח לכבוד בחברה הישראלית.⁵⁶ במציאות כזו, הדרישה להתנהגות שונה, טקסית, נימוסית, מאופקת, בבתי המשפט, לא תמיד נתפסת כמובנת או כברורה לעורכי הדין. כל אלו מחייבים את ניתוח הבעיה והשיבה מחדש על פתרונות לה. עם זאת, יצוין כי זהו מאמר אמפירי אשר מתמקד בהצגת תוצאות המחקר שערכנו בקרב השופטים. במאמר זה לא נציג את הפתרונות, אלא אך את הדרך שבה השופטים חווים את המצב, את הסיבות שהם נותנים לו ואת הפתרונות שהם מעלים לשם שיפורו. על בסיס החוויה הסובייקטיבית של השופטים המשתקפת בנתונים דלעיל, נוכל בעתיד לייצר המלצות, שיביאו בחשבון גם את חוויותיהם של שאר השותפים להליך השיפוטי.

2. אכיפת נורמות התנהגות ראויות על עורכי דין בידי שופטים בישראל: מצב המחקר

כאמור, הצורך של שופטים להתמודד עם התנהגות לא-נורמטיבית של עורכי דין עולה גם בישראל. עם זאת, אין די מחקר בסוגיה זו המאפשר להבין מה היקף התופעה. בעשרים השנים האחרונות התפתח מאוד המחקר המשפטי האמפירי בישראל.⁵⁷ כחלק מהתפתחות זו בוצעו מחקרים אמפיריים רבים העוסקים בהיבטים שונים של דרך עבודת בתי המשפט בישראל בכלל ובית המשפט העליון בפרט. כך למשל ישנם מחקרים אשר עוסקים במקורות שעליהם נשען בית המשפט העליון;⁵⁸ ביחסים בין פסקי הדין של בית המשפט לבין רפורמות חקיקתיות;⁵⁹ בברירת התיקים בבית

⁵³ ראו דו"ח הוועדה, לעיל ה"ש 10, בעמ' 27; כן ראו ארתור בלאייר "כן ירבו פראירים: משפט, אתיקה ותרבות החיים בישראל" **המשפט** טו 313 (2010); עוז אלמוג ותמר אלמוג "מחקר דור ה-Y" **אנשים ישראל** 12.7.2013 www.peopleil.org/details.aspx?itemID=30397&nosearch=true&searchMode=I&Language=he-IL.

⁵⁴ ראו אצל עוז אלמוג **הצבר – דיוקן** (1997).
⁵⁵ ראו אצל אלמוג ואלמוג, לעיל ה"ש 53: "למושג 'נימוס' משמעויות עממיות מגוונות. יש החושבים על נימוס במונחים של עידונים לשוניים, בעיקר אמירת 'תודה' 'בבקשה' ו'סליחה' שנועדו לייצר אווירה ידידותית. אחרים רואים בנימוס דווקא ביטוי להעמדת פנים צבועה. אכן, רבים משתמשים בנימוס כדרך להרחיק מעצמם אנשים ולזייף חביבות. יש התופשים את הנימוס כסמל מעמד משעתק – מה שהסוציולוג פייר בורדייה כינה 'הביטוס' (Habitus), כלומר מנגנון שנועד להדגיש ולשמר את עליונות הקבוצה השלטת על פני הנתונים שמתווגים כנחותים וחסרי תרבות. הנימוס (בלועזית Etiquette) הוא יותר משפה. הוא מושתת על ערכי החברה והאידיאלים שלה ומשקף קודים של התנהגות בינאישית".

⁵⁶ שם.
⁵⁷ ראו אריאל בנדור ויפעת הולצמן-גזית "מחקר אמפירי של המשפט בישראל – ממצאים ומשמעויות" **עיוני משפט** לד 351, 386–387 (2011), אשר מראים כי לא חל גידול של ממש בין מספר המחקרים האמפיריים שהתפרסמו בשנים 2000–2004, לבין המספר המקביל בשנים 2005–2009. עם זאת, בראייה של עשרים שנה נראה כי המצב שונה. ראו למשל יורם שחר "מרחב הסמך של בית המשפט העליון, 1950–2004" **הפרקליט** נ 29 (2008).

⁵⁸ ראו למשל יורם שחר, רון חריס ומירון גרוס "נוהגי ההסתמכות של בית המשפט העליון – ניתוחים כמותיים" **משפטים** כז 119 (1996); שחר, שם; יורם שחר, מירון גרוס וחנן גולדשמידט "מאה התקדימים המובילים בפסיקת בית-המשפט העליון – ניתוח כמותי" **משפט וממשל** ז 243 (2004).

⁵⁹ David Glikberg, *Does the Law Matter? Win Rates and Law Reforms*, 11 J. EMPIRICAL LEGAL STUD. 378 (2014); ליאב אורגד ושי לביא "הנחיה שיפוטית: הערות לתיקוני חקיקה בפסיקת בית-המשפט העליון" **עיוני משפט** לד 437 (2011).

המשפט העליון;⁶⁰ בקביעת ההרכבים בבית המשפט העליון והשפעות קביעת ההרכב על תוצאת הדיון;⁶¹ בעומס המוטל על שופטים וחלוקת הזמן שלהם;⁶² ביחס בין מאפייני השופט להחלטותיו;⁶³ בהטיות אתניות בפסיקה;⁶⁴ בהשפעת ייצוג על תוצאות דיונים;⁶⁵ בהשפעת מאגרי המידע הממוחשבים על התפתחות המשפט הישראלי;⁶⁶ בשיח הפנימי של השופטים;⁶⁷ ביחסם של השופטים לתקשורת;⁶⁸ ועוד. על אף עושר מחקרי זה, מחקרים אמפיריים על הדרך שבה שופטי ישראל מנהלים את אולם הדיונים שלהם אינם קיימים. קיימת גם כתיבה תאורטית (אף כי לא ענפה מאוד) אשר עוסקת בנושא השופטים בישראל. מרביתה של ספרות זו מתמקדת בדימוי העצמי של השופטים ובהתפתחותו⁶⁹ וכן בהטיות קוגניטיביות של שופטים.⁷⁰ לנושא הדימוי של שופטים עשויה להיות חשיבות לענייננו, כיוון ששופטים בעלי דימוי עצמי מקצועי שונה עשויים להתייחס אחרת להתנהגות חריגה באולמם. וכמובן, קיימת גם כתיבה על אודות

⁶⁰ יורם שחר ומירון גרוס "קבלתן ודחייתן של פניות לבית המשפט העליון – ניתוחים כמותיים" **מחקרי משפט** יג 329 (1996); Theodore Eisenberg, Talia Fisher & Issachar Rosen-Zvi, *Case Selection and Dissent in Courts of Last Resort: An Empirical Study of the Israel Supreme Court*, 11–23 CORNELL LEGAL STUDIES RESEARCH PAPER (2011); Theodore Eisenberg, Talia Fisher & Issi Rosen-Zvi, *Israel's Supreme Court Appellate Jurisdiction: An Empirical Study*, 96 CORNELL L. REV. 693 (2011).

⁶¹ מירון גרוס ויורם שחר "לשאלת דרכי השיבוץ של מותבי בית-המשפט העליון – ניתוחים כמותיים" **משפטים** כט 567 (1999); Theodore Eisenberg, Talia Fisher & Issachar Rosen-Zvi, *Does the Judge Matter? Exploiting Random Assignment on a Court of Last Resort to Assess Judge and Case Selection Effects*, 9 J. EMPIRICAL LEGAL STUD. 246 (2012).
⁶² קרן וינשל-מרגל, ענבל גלון ויפעת טרבולוס "יצירת מדד משקלות תיקים להערכת העומס השיפוטי בישראל" **משפטים** מד(3) (צפוי להתפרסם ב-2015); בר ניב ולחמן, לעיל ה"ש 4.

⁶³ Keren Weinshall-Margel, *Attitudinal and Neo-Institutional Models of Supreme Court Decision Making: An Empirical and Comparative Perspective from Israel*, 8 J. EMPIRICAL LEGAL STUD. 556 (2011); עלי זלצברגר "מינויים בפועל בבית-המשפט העליון ועצמאות שיפוטית: ניתוח תיאורטי וממצאים אמפיריים" **מחקרי משפט** יט 541 (2003); אסנת גריידי-שורץ "המשפט הבין-לאומי בפסיקת השופט המדינתי: על הקשר שבין תפיסת תפקיד רחבה לבין נטייה משב"לית חזקה" **עיוני משפט** לד 475 (2011); אורן גזל-אייל ונוחי פוליטיס "התמקצעות או כלליות? השפעה של התמקצעות של שופטים על ההליכים וההחלטות" **משפטים** מד(3) (צפוי להתפרסם ב-2015); כן ראו Theodore Eisenberg, Talia Fisher & Issachar Rosen-Zvi, *Actual Versus Perceived Performance of Judges*, 12–23 CORNELL LEGAL STUDIES RESEARCH PAPER (2012); Shai Danziger, Jonathan Levav & Liora Avnaim-Pesso, *Extraneous Factors in Judicial Decisions*, PROC. NATL. ACAD. SCI. U.S.A. 6889 (2011); Keren Weinshall-Margela & John Shapard, *Overlooked Factors in the Analysis of Parole Decisions*, PROC. NATL. ACAD. SCI. U.S.A. E833 (2011). אשר עוסקים בהשפעה האפשרית של הפסקות אוכל על החלטות של ועדות שחרורים.

⁶⁴ Oren Gazal-Ayal & Raanan Sulitzeanu-Kenan, *Let My People Go: Ethnic In-Group Bias in Judicial Decisions – Evidence from a Randomized Natural Experiment*, 7 J. EMPIRICAL LEGAL STUD. 403 (2010); אורן גזל-אייל, רענן סוליציאנו-קינן, גל עינב ועטאללה שובאש "ערבים ויהודים בהליכי הארכת מעצר ראשוני" **משפטים** לח 627 (2009); בועז שנור "הסתכנות מרצון: הלכה ומציאות" **עלי משפט** א 327, 343–351 (תשס"א).

⁶⁵ אורן גזל-אייל, רונן פרי, גל ליפשיץ ואפרת פולטניק-צדקיהו "ייצוג בהליכי פישור בבתי-הדין לעבודה" **עיוני משפט** לד 641 (2011).
⁶⁶ רינה בוגוש, רות הלפרין-קדרי ואייל כתבן "הפסקים הסמויים מן העין: השפעתם של המאגרים הממוחשבים על יצירת גוף הידע המשפטי בדיני המשפחה בישראל" **עיוני משפט** לד 603 (2011).

⁶⁷ Talia Fisher, Theodore Eisenberg & Issachar Rosen-Zvi, *Group Decision Making Effects on Appellate Panels: Presiding Justice and Opinion Justice Influence in the Israel Supreme Court*, 19(3) PSYCHOL. PUB. POL'Y & L. 282 (2013); ראו גם יורם שחר "לכידות ובין-דוריות בבית המשפט העליון: הפוליטיקה של התקדים" **מחקרי משפט** טז 161 (2000).

⁶⁸ ענת פלג ורינה בוגוש "הגלימה השחורה והעיתונות הצהובה: יחסם של השופטים אל התקשורת בישראל" **מסגרות מדיה** 5, 13 (2010).
⁶⁹ ראו למשל, יהושע ויסמן "כבוד השופט" **משפטים** יא 7 (התשמ"א); הראיונות שנערכו עם שופטי בית המשפט העליון דאו בכתב העת **עלי משפט** ז (2009). את סיכום הראיונות ראו אצל יובל אלבשן "מבית-משפט לבית שופטים? ההאנשה השיפוטית כחלק מהפרדת השיטה בישראל" **עלי משפט** ז 147 (2009); יששכר רוזן-צבי "האם שופטים הם כבני אדם? כינון דמות השופט בראי כללי הפסלות" **משפט וממשל** ח 49 (2005).

⁷⁰ דן זכאי ודידה פלייסיג "חשיבה היוריסטית והשפעתה על החלטות שיפוט" **משפט ועסקים** יב 91 (2010); חמי בן-גון "הטיות קוגניטיביות והחלטות שיפוטיות: אינטואיציה וחשיבה סדורה במלאכתו של השופט" **שערי משפט** א 177 (התש"ע); אורן גזל-אייל, רענן סוליציאנו-קינן, גל ענב ועטאללה שובאש "ערבים ויהודים בהליכי הארכת מעצר ראשוני" **משפטים** לח 627 (2008).

עורכי דין והתנהגותם, במובן של שמירת כללי האתיקה המקצועית במציאות של ליטיגציה אדוורסרית.⁷¹ אך הכתיבה האקדמית בכל הקשור להתנהגות עורכי דין באולם בית המשפט היא מעטה.⁷²

לאור הרקע האמור, נפנה עתה להצגת המחקר הנוכחי.

פרק ב. המחקר האמפירי

1. שיטה

i. מהלך

כאמור, את שאלות המחקר שלנו ביקשנו לבדוק באמצעות שאלונים שיועברו לשופטים. לאחר קבלת הסכמת הנהלת בתי המשפט ונשיא בית המשפט העליון, כבוד השופט אשר גרוניס, הועבר השאלון באמצעות מייל שנשלח מהנהלת בית המשפט (ב-10.4.14) לכלל ציבור השופטים והרשמים בארץ. להודעת המייל צורף מכתב פנייה שלנו, וכן קישור לשאלון מקוון. לאחר כשבועיים, שכללו את חופשת הפסח (ב-27.4.14) שלחה הנהלת בתי המשפט לבקשתנו תזכורת לכלל השופטים והרשמים, ובה בקשה נוספת למילוי השאלון.⁷³ במכתבים הופיע תאריך יעד שלאחריו ייסגר השאלון ולא ניתן יהיה יותר למלאו. עם חלוף תאריך היעד (30.4.14) נסגר השאלון וכלל התשובות הועברו לקובץ אלקטרוני לשם עיבוד.

במהלך התקופה שבה היה השאלון פתוח למענה, ב-18.4.14 פרסם נשיא בית המשפט העליון את נוהל הטיפול בבקשות לשינוי מועדי דיון. בדברי המבוא לנוהל עמד נשיא בית המשפט העליון על חשיבות העמידה במועדים לכלל המערכת ועל כך שאין לאפשר לעורכי דין לדחות דיונים אלא במקרים חריגים. כך למשל נכתב שם: "עמידה קפדנית על מניעת דחיות דיון שאין ביסודן הצדקה ממשית תסייע במאמצים לקיצור אורך חי תיקים במערכת ותתרום לשאיפה המשותפת לכל הגורמים המעורבים להבטיח שיינתן שירות טוב ויעיל לפונים בשערי בתי המשפט".⁷⁴ כן הובהר שם כי המערכת תעקוב בקפידה אחר מילוי הוראות הנוהל. מאחר שכלל השופטים קיבלו את הנוהל החדש של הנשיא לטיפול בבקשות לשינוי מועד דיון⁷⁵ והיו מודעים לו מרגע פרסומו, עלה חשש כי פרסום הנוהל עצמו ישפיע על התשובות שיינתנו השופטים, לפחות בכל הקשור לשאלות שמתייחסות לעמידה במועדים מצד עורכי דין ולבקשות דחייה שלהם. לפיכך, הפרדנו בין השאלונים שהועברו אלינו קודם לפרסום הנוהל לבין השאלונים שהועברו אלינו לאחריו. בפועל, לאחר השוואת שני השאלונים התברר לנו כי ככלל אין הבדל בין הקבוצות. עם זאת, בכל הקשור לתמונת ההפרעות

⁷¹ לימור זר-גוטמן וקרני פרלמן "עורך הדין פותר הבעיות: שינוי פרדיגמת ההתנהלות המקצועית" הפרקליט נב 3 (2013).
⁷² זאת, במובחן מכתובה בבטאונים המקצועיים של עורכי הדין. ראו למשל משה עליאש "הרגע בו הפכה התלהמות לאלימות" הלשכה 78, 23 (2007); אהרון פולונסקי "בין שופטים לעורכי דין" הפרקליט לב 137 (1978); יוסי שפירא "חיזור גורלי או יחסי גומלין: יחסי שופט-עורך דין" הלשכה 45, 27 (1998); אלון רום "יחסי שופט-עורך דין עורך דין-שופט" הגלימה 19, 10 (1998).

⁷³ העתק של נוסח המכתבים נמצא אצל המחברים וניתן לקבלו.
⁷⁴ ס' 5 להוראות נוהל של נשיא בית המשפט העליון 1-14 "נוהל טיפול בבקשות לשינוי מועדי דיון" (22.4.2014).
⁷⁵ e.lyon1.court.gov.il/heb/elyon/nehelim/doc/1-14.pdf

שם.

בבית המשפט, היה הבדל לא-מובהק, כך שהשופטים שהשיבו לפני פרסום ההנחיה תיארו את המצב כחמור יותר מהשופטים שהשיבו אחרי פרסום ההנחיה.

ii. משתתפים

במערכת בתי המשפט בישראל (בית המשפט העליון, בתי המשפט המחוזיים והשלום, בית הדין הארצי לעבודה ובתי הדין האזוריים לעבודה) כיהנו ב-2013.30.6 (שהוא התאריך האחרון שאליו מצאנו התייחסות) 712 שופטים ורשמים.⁷⁶ מתוכם השיבו לשאלון 148 שופטים ורשמים,⁷⁷ דהיינו כ-21%.⁷⁸

בין המשיבים 34 שופטים (24% מהמדגם) מתוך 170 שופטים אשר מכהנים בבית המשפט המחוזי; 93 שופטים (66% מהמדגם) מתוך 450 שופטים אשר מכהנים בבית משפט השלום; ו-14 שופטים (10% מהמדגם) מתוך 73 שופטים אשר מכהנים בבית הדין האזורי לעבודה,⁷⁹ כך שייצוגן של כל אחת מהערכאות במדגם (למעט בית המשפט העליון שאינו מיוצג כלל), שווה פחות או יותר לייצוגן במציאות.

טבלה 2 – התפלגות המשיבים לפי גיל ומין (באחוזים)

גברים	נשים	כלל המשיבים	
4.0	7.7	5.7	30–39
44.0	47.7	45.7	40–49
28.0	30.8	29.3	50–59
24.0	13.8	19.3	60–69
100	100	100	סך הכול

⁷⁶ הרשות השופטת בישראל דו"ח חצי שנתי 2013 מחצית I, 10–12 (2013) (הדו"ח להלן: "דו"ח 2013") <http://elyon1.court.gov.il/heb/haba/dochot/doc/fitst2013.pdf>

⁷⁷ כדי למנוע פגיעה באנונימיות של השופטים והרשמים, לא שאלנו בשאלון אם המשיב הוא שופט או רשם. לפיכך, נתייחס מכאן ואילך לנתונים המקובצים מבלי להבחין בין שופטים לבין רשמים, תוך התייחסות לכלל חברי הקבוצה כ"שופטים".

⁷⁸ מדובר בשיעור משוב טוב בקרב פרופסיונלים. השווו Dalia Rachman-Moore, Tamar Almor & Meir Kogman, Equal Investments, *Different Rewards: Gender Inequalities among Israeli Lawyers*, 13 INT'L J. LEGAL PROF. 189 (2006); אצל בר ניב ולחמן, לעיל ה"ש 4.

⁷⁹ שישה שופטים לא השיבו לשאלה זו ומשיב אחד מכהן כרשם הוצאה לפועל. הממצאים לגבי מספר השופטים המכהנים בכל ערכאה לקוח מתוך דו"ח 2013, לעיל ה"ש 76.

47% מבין המשיבים היו נשים, ואילו 53% היו גברים.⁸⁰ 46% מבין המשיבים היו בני 40–49, מה שמהווה את קבוצת הגיל הגדולה ביותר מבין המשיבים. רק 5.7% מהמשיבים היו צעירים יותר, והשאר היו מבוגרים יותר. פירוט מלא של קבוצות הגיל של המשיבים ניתן למצוא בטבלה 2. ניתן לראות כי הנשים המשיבות היו צעירות יותר מהגברים המשיבים, דבר המשקף את כניסתן המוגברת של נשים לעולם השפיטה בעשורים האחרונים. לצערנו, לא ניתן למצוא בשום מקור מוסמך את התפלגות הגילים או המינים של שופטי ישראל, ולפיכך, לא יכולנו להשוות את נתוני המדגם לנתוני האוכלוסייה.

טבלה 3 – התפלגות המשיבים לפי ותק ומין (באחוזים)

שנות ותק	גברים	נשים	כלל המשיבים
1-9	48.7	52.2	50.0
10-19	42.1	38.8	41.0
20-29	7.9	7.5	7.6
30+	1.3	1.5	1.4
סך הכל	100	100	100

ממוצע הוותק של המשיבים בעיסוק משפטי עד לתחילת עבודתם כשופטים היה 13.47 שנים (חציון 12 שנים; סטיית תקן 5.46 שנים). קבוצת הוותק הגדולה ביותר הייתה שופטים חדשים (ותק עד תשע שנים) שבה היו 50% מהמשיבים. גם כאן ניתן לראות כי ותק הנשים היה נמוך במקצת מוותק הגברים. פירוט מלא של ותק השופטים ניתן למצוא בטבלה 3. גם לגבי ותק שופטי ישראל במערכת המשפט לא ניתן למצוא נתונים מוסמכים, ולפיכך לא ניתן היה להשוות את נתוני המדגם לנתוני האוכלוסייה.

טבלה 4 – התפלגות לפי מחוז וערכאה באוכלוסיית המשיבים ובאוכלוסייה הכללית

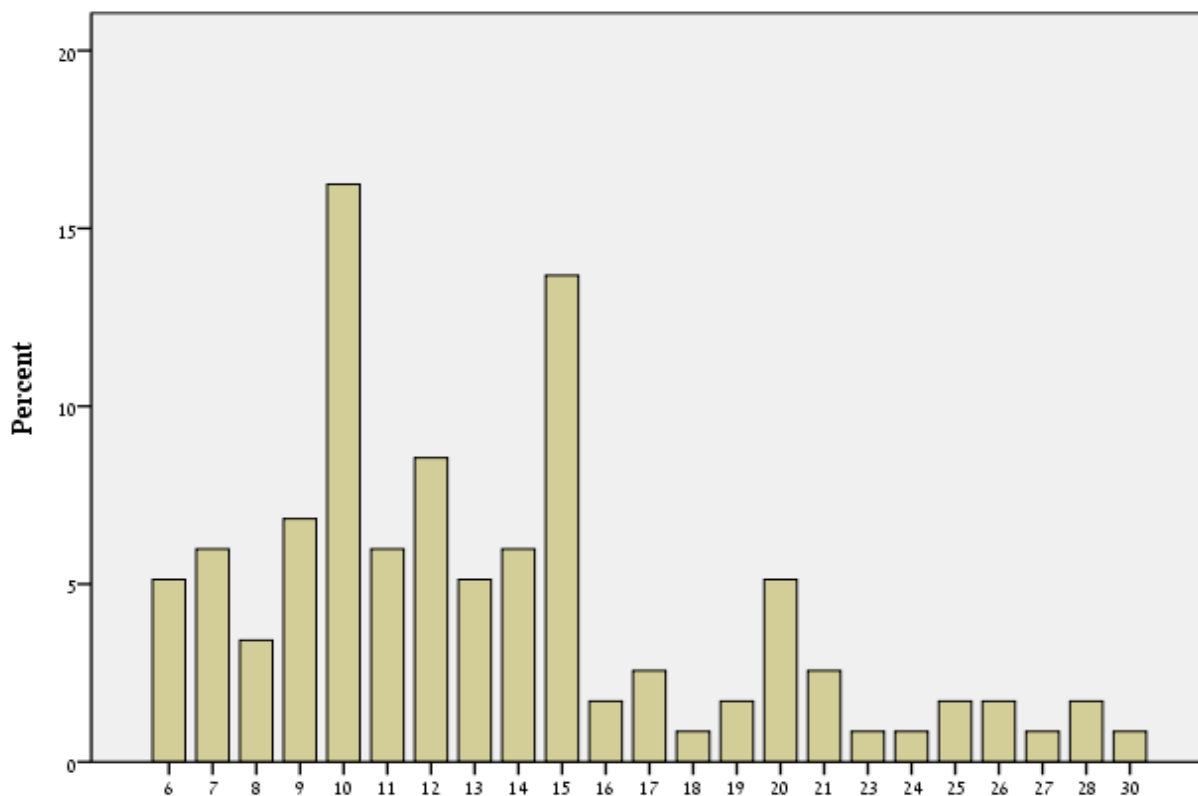
מחוז	מספר השופטים במחוז ⁸¹	מספר המשיבים במחוז	אחוז השופטים במחוז כלל	אחוז המשיבים במחוז כלל	התאמה בין אוכלוסיית המדגם לאוכלוסיית
			אחוז השופטים שהשיבו	אחוז המשיבים	

⁸⁰ שלושה משיבים לא השיבו לשאלה זו. לא ניתן למצוא מידע על החלוקה המגדרית של שופטי ישראל.
⁸¹ הנתונים בעמודה זו מבוססים על דו"ח 2013, לעיל ה"ש 76, בעמ' 11–13. החישוב אינו כולל את שופטי בית המשפט העליון שאינם משויכים למחוז ואת רשמי בתי הדין לעבודה שלאגביהם לא נתונה חלוקה למחוזות בדו"ח 2013.

השופטים		ישראל			
דרום	תת-ייצוג	6.5	12.5	9	85
ירושלים	ייצוג יתר	18.7	14.3	26	97
תל-אביב	ייצוג יתר	33.1	27.8	46	189
מרכז	שווה	18.0	18.0	25	122
חיפה	שווה	20.9	19.1	29	130
צפון	תת-ייצוג	2.9	8.3	4	56
סך הכול		100	100	139	679

33.1% מהמשיבים מכהנים במחוז תל-אביב ו-18% מהמשיבים מכהנים במחוז המרכז. כלומר, מעל מחצית מהמשיבים מכהנים בשני המחוזות הגדולים בארץ. שאר השופטים התחלקו בין ארבעת המחוזות האחרים. פירוט מלא של חלוקת השופטים למחוזות ניתן למצוא בטבלה 4. אם משווים את התפלגות המדגם להתפלגות אוכלוסיית כלל השופטים, ניתן לראות שיש בין המשיבים ייצוג יתר של מחוזות תל-אביב וירושלים, וייצוג חסר של מחוזות דרום וצפון. מחוזות מרכז וחיפה מיוצגים באופן פרופורציונלי לאוכלוסייה.

תרשים 1 – שנות עיסוק בעריכת דין לפני המינוי

המשיבים הגיעו לשיפוט כשמאחוריהם ותק ממוצע של כ-13.47 שנים של עיסוק משפטי אחר. ל-55% מהמשיבים היה ותק שנע בין 10 ל-15 שנים בעת מינויים הראשון לשיפוט. ל-21.4 היה ותק של עד תשע שנים (6-9 שנים), ל-12% היה ותק שבין 16 ל-20 שנה, ול-9% היה ותק ארוך יותר בקריירה הקודמת (פירוט מלא של ותק השופטים בקריירות הקודמות שלהם ניתן למצוא בתרשים 1).⁸² המשיבים הגיעו לכהונת השיפוט לאחר קריירות מגוונות. 46% מהמשיבים היו עורכי דין עצמאיים לפני הגיעם לשיפוט; 19% היו עורכי דין שכירים (כך שסך הכול 65% מהמשיבים היו עורכי דין פרטיים לפני הגיעם לשיפוט); 30% עבדו בפרקליטות, בפרקליטות הצבאית או במשרד ממשלתי; ושאר המשיבים הגיעו מהסנגוריה או מהאקדמיה.⁸³ 65% אחוז מהמשיבים היו בעלי תואר אקדמי נוסף, פרט לתואר הראשון במשפטים, והשכלתם האקדמית של השאר הייתה תואר ראשון במשפטים.⁸⁴

טבלה 5 – התפלגות המשיבים לפי תחום עיסוק ומין (באחוזים)

כלל המשיבים	נשים	גברים	
39.9	41.1	38.9	אזרחי
22.2	16.2	26.0	פלילי
9.5	13.2	6.5	עבודה
6.8	7.4	6.5	משפחה
19.6	22.1	18.2	מעורב
2.0	0	3.9	אחר ולא השיבו
100	100	100	סך הכול

⁸² שלושים ואחד משיבים לא השיבו לשאלה זו.

⁸³ תשעה משיבים לא השיבו לשאלה זו.

⁸⁴ שבעה משיבים לא השיבו לשאלה זו.

כידוע, שופטים עוסקים היום בשיפוט בכל תחומי המשפט, אך בכל זאת יש להם עיסוק שיפוטי מרכזי. 41% מהם ציינו שהתחום המרכזי שבו הם עוסקים הוא המשפט האזרחי, אשר מהווה את קבוצת העיסוק הגדולה ביותר; 22% מהם עוסקים במשפט פלילי; 19% ציינו שעיסוקם מעורב; והשאר עוסקים בתחומים שונים, כמפורט בטבלה 5.⁸⁵

iii. כלים – שאלון

לצורך בדיקת שאלות המחקר שלנו השתמשנו בשאלון מקורי שכלל שישים וחמישה פריטים.⁸⁶ החלק הראשון של השאלון נגע לפריטים דמוגרפיים שונים. המשיבים התבקשו לענות על שאלות בנוגע למין, גיל, ערכאה, ותק בשיפוט, מחוז השיפוט, תחום העיסוק המרכזי כיום, עיסוק קודם, ותק בעיסוק בעריכת דין לפני המינוי לשיפוט תואר אקדמי נוסף פרט לתואר ראשון במשפטים. כדי להקטין את החשש לפגיעה באנונימיות, לא ביקשנו נתוני גיל וותק מדויקים, אלא הסתפקנו בקבלת מידע על קבוצת הגיל וקבוצת הוותק שאליה משתייך כל שופט.

בחלק השני של השאלון הוצגו למשיבים אמצעי משמעת שונים, והם התבקשו לציין כמה פעמים הם השתמשו בכל אחד מאמצעים אלה בשנתיים האחרונות.

בחלק השלישי של השאלון התבקשו השופטים לתאר את מידת הסכמתם לשורת אמירות. אמירות אלה התייחסו לנושאים אשר קשורים לזהות הגוף שאמור לטפל בבעיות משמעת של עורכי דין. במסגרת זו הם נשאלו שאלות ישירות על זהות הגוף שאמור לטפל בבעיות משמעת של עורכי דין; מידת הדקדקנות שבה שופטים צריכים לאכוף עברות משמעת שונות והאמצעים שהם צריכים לנקוט; ודעת השופטים על הטיפול המשמעתי של לשכת עורכי הדין.

בחלק הרביעי נשאלו השופטים על תלונות ובקשות פסלות שהוגשו נגדם בשנים האחרונות. לחלק זה הייתה מטרה כפולה. ראשית, לבדוק עד כמה תלונות ובקשות פסלות הן אמצעים נפוצים; שנית, לבחון אם בקשות פסלות ותלונות נגד שופטים משפיעות על עמדותיהם ועל התנהגותם.

בחלק החמישי הוצגו לשופטים תרחישים שונים של הפרות משמעת, החל בהתנהגויות נפוצות כגון הרמת קול מצד עורך דין במהלך דיון וכלה בהתנהגויות חמורות ונדירות של אלימות פיזית בין עורכי דין. בנוגע לכל הפרה התבקש כל שופט לכתוב עד כמה התנהגות זו נפוצה באולמו ומה התגובה האופיינית שלו להתנהגות כזו.

לבסוף, החלק השישי כלל שאלה פתוחה שבה נשאלו השופטים: "האם יש דברים נוספים שברצונך להוסיף בנוגע לדרך ההתמודדות עם התנהגות בלתי נאותה של עורכי דין?". 56 שופטים השיבו לסעיף ההערות (37.8%). ההערות חושפות פערים בתפיסותיהם של השופטים, וליתר דיוק – חושפות קבוצות של עמדות שונות בנוגע לתופעת אי-התרבות בבית המשפט. לפי העניין נציג את הממצאים העולים משאלה זו במסגרת הצגת הממצאים.

⁸⁵ שלושה משיבים לא השיבו לשאלה זו.

⁸⁶ הנוסח המלא של השאלון נמצא אצל המחברים וניתן לקבלו לפי דרישה. ארבעה פריטים נגעו למחקר אחר ואינם רלוונטיים למחקר הנוכחי. לפיכך, פריטים אלה לא מופיעים בתיאור להלן.

2. מגבלות המחקר

מגבלה מרכזית של המחקר הנוכחי היא עובדת היותו מבוסס על דיווח עצמי של שופטים, ולא על בדיקה אובייקטיבית של המתרחש באולמות המשפט. אין לתת משקל רב מדי למגבלה זו שכן גם אם זוויית הראייה של השופטים אינה משקפת תמונת מצב אובייקטיבית באשר להתנהגות עורכי הדין, היא מדד חשוב לתמונת מצב זו. זאת, הן כי הדרך שבה השופטים חווים את המתרחש באולמות היא מדד טוב לתמונת המצב האמתית, הן כי אם השופטים חשים שהמצב הנוכחי הוא בעייתי (גם אם המצב אינו כך מבחינה אובייקטיבית), מן הראוי לבדוק כיצד ניתן לשפר את המצב (בין שעל ידי שינוי המצב בפועל, בין שעל ידי בירור מדוע זו התחושה הסובייקטיבית של השופטים).

מגבלה שנייה נוגעת למספר הנבדקים. למחקר השיבו מאה ארבעים ושמונה שופטים. מספר זה עלה על ציפיותינו. עם זאת, בכמה מקרים גם מספר זה לא הספיק לצורך ביצוע בדיקות ניתוחים סטטיסטיים מורכבים בין מאפיינים שונים של שופטים לבין התרחשויות שונות ותגובות אליהן. במקרים אלה הסתפקנו בסטטיסטיקה תיאורית בלבד.

מגבלה שלישית נוגעת לשיטת ביצוע המחקר שעלולה להביא לקיומה של הטיית מדגם. המחקר שלנו בוצע כאמור באמצעות משלוח דואר אלקטרוני לשופטים שבו בקשה לענות באמצעות המחשב על שאלון אשר עוסק בהתנהגות עורכי דין באולם. משיטה זו עלולות לנבוע שתי הטייות שאין לנו דרך לוודא אם אכן קרו. האחת, ייתכן כי שופטים שבעיניהם התנהגותם האופיינית של עורכי דין בעייתית, ושנתקלו לאחרונה בהתנהגות בעייתית, או שנתקלו בעבר בעורכי דין שהתנהגותם בעייתית בצורה קיצונית, ייטו לענות על השאלון יותר משופטים אחרים. עם זאת, ראוי להדגיש כי התשובות שהתקבלו מגוונות, וניתן ללמוד מהן כי גם שופטים שלא נתקלו בבעיות משמעת כלל, ענו על השאלון; השנייה, ייתכן כי שופטים אשר מרגישים יותר בנוח בעבודה מול מחשב, ייטו לענות על השאלון יותר משופטים אשר רואים בו כלי עבודה נחוץ ותו לא. בנוסף, מאחר שרק כ-21% מהשופטים ענו על השאלון (אף שכאמור לעיל מדובר בנתון גבוה יחסית לסקרים דומים), ייתכן שקיימת בעיה של חוסר יציגות של המדגם.

מגבלה רביעית של המחקר הנוכחי נוגעת לניסוח החלק החמישי של השאלון. חלק מאופני ההתנהגות של עורכי הדין, אשר הוצגו לשופטים בחלק זה, ניתנים לכמה פרשנויות. כך, אפשר להבין את המונח "תביעה טרדנית" בכמה מובנים, וגם המילים "חקירת עדים טרדנית" יכולה להעלות אסוציאציות שונות אצל שופטים שונים. לפיכך, ייתכן כי התשובות שקיבלנו משקפות גם הבנות שונות של שאלון המחקר.

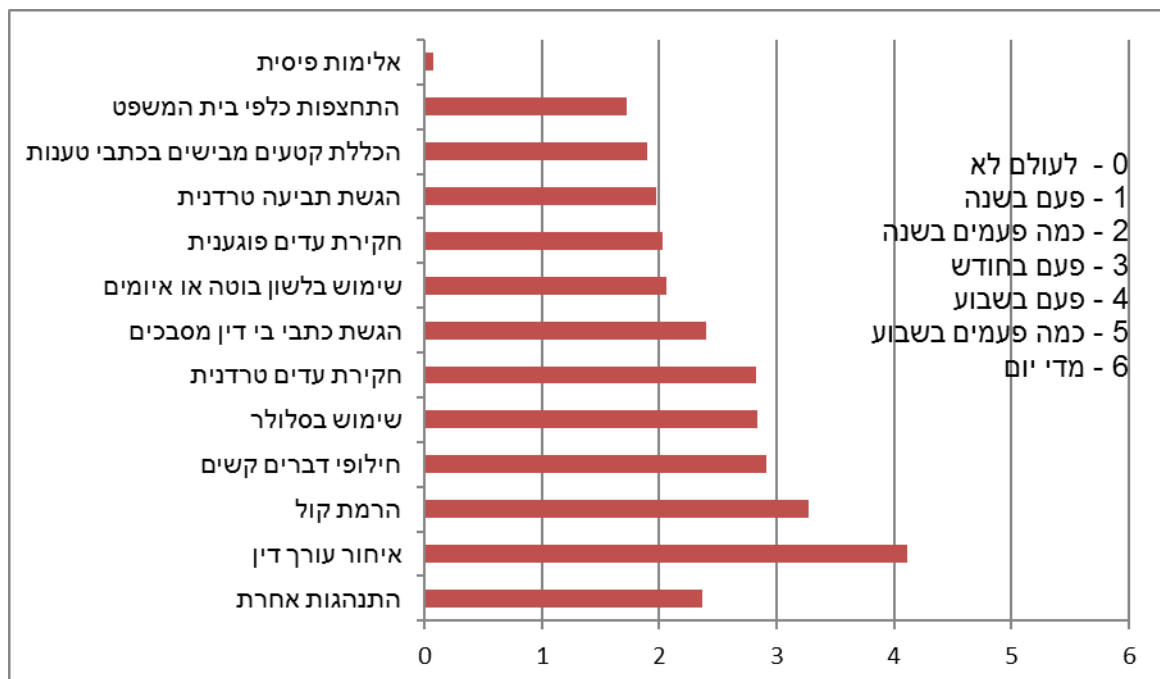
מגבלה חמישית של המחקר נוגעת לסיווג הרחב של תחומי העיסוק של השופטים. בכמה מקומות לאורך המאמר השוונו שופטים שתחום עיסוקם בפלילי לאלה שתחום עיסוקם אזרחי, ולשופטים שעיסוקם מעורב. סיווג גס זה עשוי להסתיר, כפי שעולה למשל מהממצאים לגבי בית המשפט לענייני משפחה, חלוקות פנימיות בתוך הקבוצות אשר עשויות להטות אותן. עם זאת, לאור מספר המשיבים הקטן יחסית מתוך כל אחת מתת-הקבוצות, לא הייתה אפשרות ליצור סיווג עדין יותר, וייתכן כי במחקרי המשך יהיה רצוי לעשות זאת.

3. תוצאות ודיון

i. תמונת המצב של התנהגות עורכי הדין

כאמור, השאלה הראשונה היא מה תמונת המצב בבתי המשפט, כפי שהיא נקלטת ממושבים של השופטים, בכל הקשור להתנהגות עורכי הדין. בנמצא כמה דרכים לבחון את המתרחש באולמות המשפט. דרך אחת היא לבחון מהי השכיחות הממוצעת של ההפרעות.

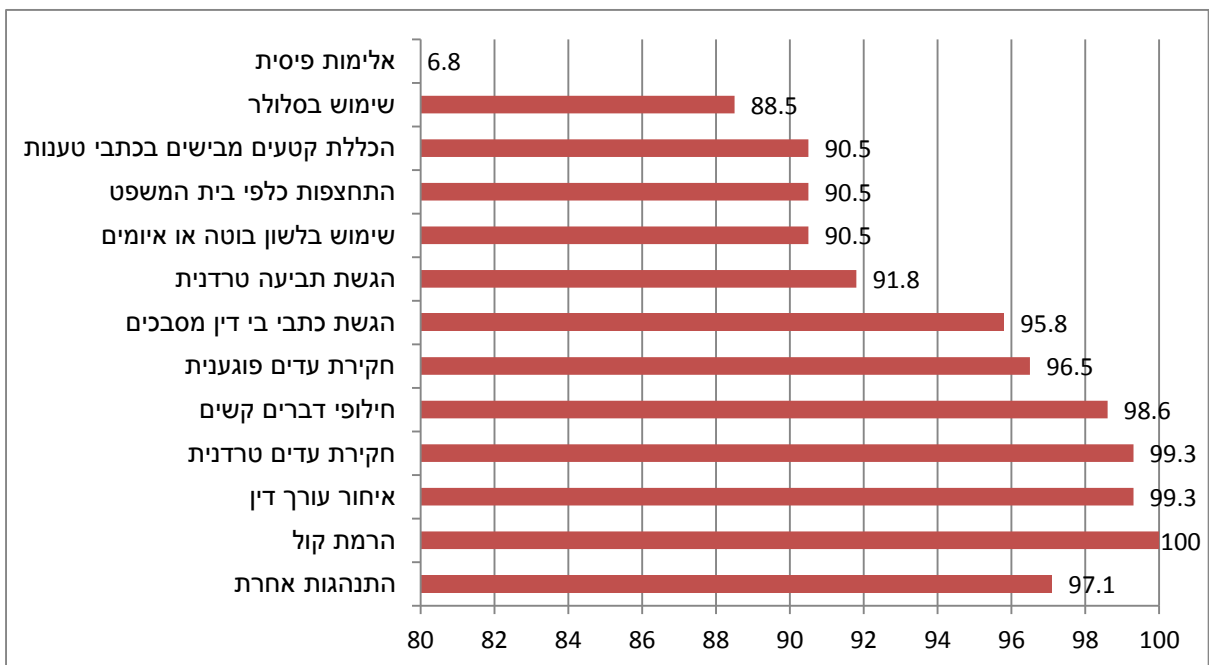
תרשים 2: שכיחות ההתנהגויות בעיני השופטים

ההפרעה השכיחה ביותר היא איחור של עורך דין לדיון. זוהי הפרעה המתרחשת בממוצע מעל פעם בשבוע לכל שופט; שופטים חווים הרמת קול מצד עורך דין בממוצע מעל פעם בחודש; חילופי דברים קשים, שימוש בטלפון הסלולרי, חקירת עדים טרדנית, הגשת כתבי בי דין מסבכים קורים בממוצע בין פעם בחודש לבין כמה פעמים בשנה; איומים או שימוש בלשון בוטה, חקירת עדים פוגענית, הגשת תביעה טרדנית, הגשת כתבי טענות עם קטעים מבישים והתחצפות כלפי בית המשפט מתרחשים בממוצע כמה פעמים בשנה; ואלימות פיזית זוכה לציון הנמוך ביותר – כאשר רק עשרה שופטים מתוך המדגם ציינו שהדבר קרה באולמותיהם, וגם הם ציינו זאת כמאורע שקרה רק פעם בשנה. פרט להתנהגויות הפסולות האחרות, ראוי לציין שהשופטים כתבו כי התנהגויות פסולות אחרות מתרחשות באולמותיהם בין

כמה פעמים בשנה לבין פעם בחודש. בחינת כל נתון בנפרד אינה מעידה על תרבות דיונית לקויה מאוד, אך כאשר מצרפים את הנתונים יחדיו, מתברר כי כל שופט חווה התנהגות בלתי-תרבותית משמעותית של עורך דין יותר מפעמיים בשבוע בממוצע, ונתון זה מחזק את ההשערה בדבר תרבות דיונית קלוקלת.

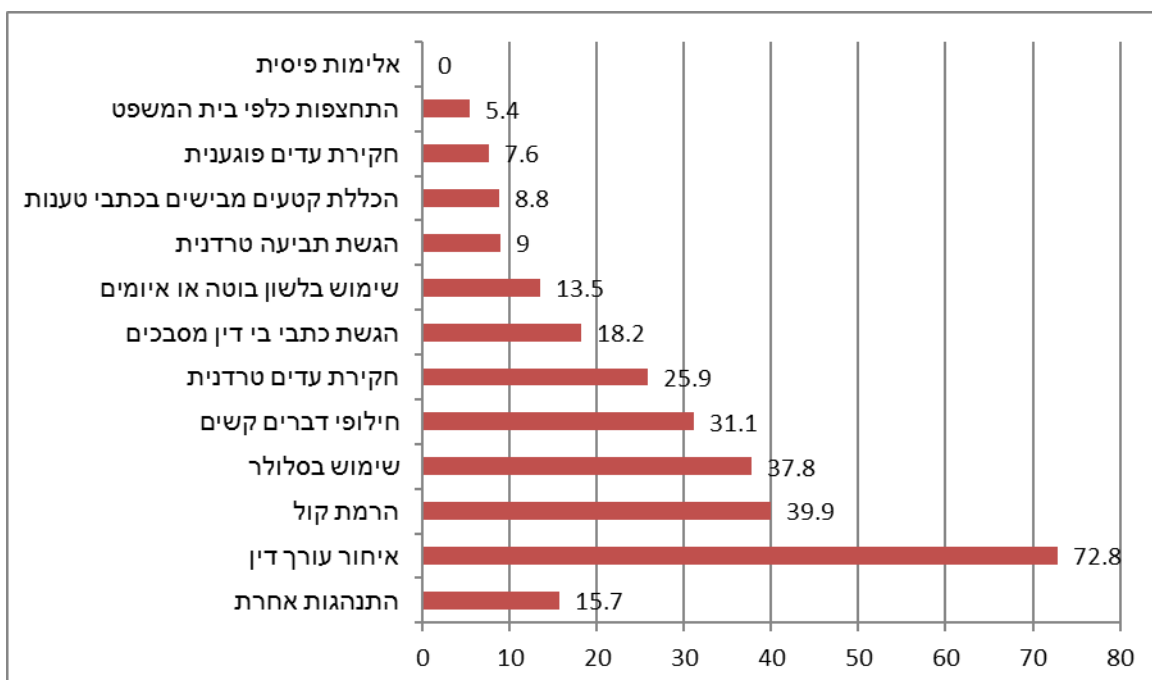
תרשים 3: אחוז השופטים שאצלם הפרעה מתרחשת

דרך נוספת להתבונן בחוויית השופט, היא לבחון אילו הפרעות מתרחשות בקרב המספר הגדול ביותר של שופטים (בתדירות כלשהי), ואילו הפרעות קורות אצל המספר הקטן ביותר של שופטים. כצפוי, אלימות פיזית קורית הכי מעט (רק 6.8% מהשופטים ציינו זאת – מספר גבוה בהרבה מזה שצפינו). שלא כצפוי, מבין ההתנהגויות האחרות דווקא שימוש בסלולר מתרחש אצל הכי מעט שופטים, וייתכן שהדבר קשור להתייחסות המחמירה של השופטים כלפי הפרעה זו.⁸⁷ כל שאר הפרעות קורות אצל מעל 90% מהשופטים.

תרשים 4 : אחוז השופטים שאצלם הפרעה שכיחה (פעם בשבוע ויותר)

⁸⁷ ראו עמוד ____ להלן.

דרך שלישית להתבונן על האופן שבו שופטים חווים את התנהגות עורכי הדין, היא לבחון אילו התנהגויות צוינו כהתנהגויות שקורות בשכיחות גבוהה – פעם בשבוע ויותר. התרשים לעיל מראה כי כמעט שלושה רבעים מהשופטים אומרים כי הם נתקלים באיחור של עורכי דין לפחות פעם בשבוע. מעל שליש מהשופטים נתקלים באירועים של הרמת קול או שימוש בטלפון הסלולרי לפחות פעם בשבוע. חילופי דברים קשים וחקירת עדים טרדנית קורים אצל רבע מהשופטים עד שליש מהם לפחות פעם בשבוע, ואילו שאר העברות קורות לפחות פעם בשבוע אצל אחוזים נמוכים יחסית מהשופטים.

השוואת שלושת התרשימים דלעיל מלמדת על דמיון גדול מאוד ביניהם. דהיינו, באופן כללי, התנהגות שזכתה לממוצע גבוה, היא גם התנהגות ששופטים רבים יחסית ציינו שהיא מתרחשת באולמם (גם אם אצל חלקם היא מתרחשת בתדירות נמוכה ביותר), והיא גם התנהגות ששופטים רבים יחסית ציינו שהיא קורית באולמם לפחות פעם בשבוע. שתי ההתנהגויות החריגות היחידות הן שימוש בסלולר וחקירת עדים פוגענית או מבישה. 11.5% מהשופטים הצליחו למגר לחלוטין באולמם את השימוש בסלולר (יותר מכל התנהגות אחרת למעט אלימות פיזית), אולם 37.8% מהשופטים חווים שימוש של עורך דין בסלולר באולם לפחות פעם בשבוע (יותר מכל התנהגות אחרת כמעט). ייתכן שמשמעות הנתונים הללו היא שמדובר בהתנהגות ששופטים יכולים למגר, למרות שכיחותה. מנגד, רק 3.5% מהשופטים ציינו שהם כלל אינם נתקלים בחקירת עדים פוגענית או מבישה, אך רק 7.6% מהשופטים ציינו שהתנהגות זו מתרחשת לפחות פעם בשבוע. ייתכן שמשמעות הדבר היא שאף שהתנהגות זו נדירה יחסית, קשה מאוד למגרה כליל, כיוון שהיא קשורה לאישיות עורך הדין (ואולי גם לאישיות העד וסוג התיק).

כל הממצאים שמצאנו לגבי תמונת המצב שחווים השופטים, הם ממצאים יציבים אשר אינם מושפעים מנתונים אישיים כמו גיל, מין, השכלה ועיסוק קודם, או מנתונים מוסדיים כמו מחוז השיפוט והערכאה. עם זאת, מצאנו שני נתונים הקשורים להבדלים בתמונת המצב שחווה השופט.

הבדל אחד נוגע לוותק. ככל ששופטים ותיקים יותר, הם נוטים לדווח על פחות הפרעות כגון איומים או שימוש בלשון בוטה כלפי בעל דין, הרמת קול מצד עורך דין במהלך דיון וחילופי דברים קשים בין עורכי דין אשר כוללים שימוש בלשון בוטה, התחצפות או איומים כלפי עורך דין אחר.⁸⁸ ניתן לפרש את הממצאים בשני כיוונים: האחד, לפיו אצל שופטים ותיקים הדיונים מתנהלים ברוח טובה יותר ושקטה יותר, אולי בגלל ניסיונם בניהול דיון ואולי כי עורכי דין צעירים מכבדים יותר שופטים מבוגרים יחסית; השני, לפיו השופטים הוותיקים כה התרגלו להתנהגות בוטה של עורכי דין עד שאינם רואים בה בעיה.

ההבדל השני נוגע לתחום העיסוק של השופט. שכחות השופטים העוסקים במשפט אזרחי שנתקלים בהפרעות הבאות פעם בשבוע ויותר, גבוהה בצורה מובהקת ביחס לשופטים שעוסקים בתחומים מעורבים וביחס לשופטים שעוסקים בתחום הפלילי: חקירות פוגעניות, חקירות טרדניות, הגשת כתבי בי דין אשר כוללים קטעים מבישים, הגשת תביעה טרדנית או קנטרנית, הגשת כתבי בי דין שמטרתם לעכב את ההליך, לסבכו או להפריע לדיון הוגן, וחילופי דברים קשים בין עורכי דין אשר כוללים שימוש בלשון בוטה, התחצפות או איומים כלפי עורך דין אחר.⁸⁹ (בכל המקרים, למעט לגבי ההתנהגות של חקירת עדים טרדנית או בלתי-עניינית, ההפרעות אצל השופטים הפליליים פחות שכיחות מאשר אצל השופטים שעיסוקם מעורב). כלומר, אצל השופטים העוסקים בתחום האזרחי התנהגויות בלתי-נורמטיביות שקשורות להגשת כתבי טענות ולחקירת עדים לא-נורמטיבית, וכן ל"חילופי דברים קשים בין עורכי דין אשר כוללים שימוש בלשון בוטה, התחצפות או איומים כלפי עורך דין אחר" נפוצות הרבה יותר. במילים אחרות, אצל השופטים הפליליים, יש פחות הפרות של כללי סדר הדין (אולי כי אלו סדרי דין אחרים שעשויים להיות יותר גמישים) וכן פחות התנהגויות של היעדר תרבות כלפי עורכי הדין של הצד השני.

ניתן להציע כמה הסברים להבדלים בין השופטים הפליליים ובין השופטים האזרחיים. הסבר אפשרי אחד הוא כי עורכי הדין המופיעים בפני השופטים האזרחיים אכן נוטים יותר להתנהג באופן מכביד. הסבר זה עשוי לנבוע מהאתוס הממלכתי שייטכן שמשפיע על אנשי הפרקליטות ומונע מהם התנהגויות בוטות והפרות פרוצדורליות. הסבר זה עשוי גם לנבוע מכך שהסנגורים, אשר מגיעים מעמדת נחיתות, רוצים ליצור תחושת מכובדות ולשמור על רמה אישית גבוהה שתבדיל אותם מלקוחותיהם. ייתכן גם שהעובדה שמדובר בדיני נפשות משפיעה על הצדדים לנהוג באיפוק.

⁸⁸ נתוני המובהקות לגבי ההפרעות השונות הם: איומים או שימוש בלשון בוטה כלפי בעל דין ($p < 0.005$), הרמת קול מצד עורך דין במהלך דיון ($p < 0.005$) וחילופי דברים קשים בין עורכי דין אשר כוללים שימוש בלשון בוטה, התחצפות או איומים כלפי עורך דין אחר ($p < 0.01$).
⁸⁹ נתוני המובהקות לגבי ההפרעות השונות הם: חקירות פוגעניות ($P < 0.05$), חקירות טרדניות ($P < 0.05$), הגשת כתבי בי דין אשר כוללים קטעים מבישים ($p < 0.001$), הגשת תביעה טרדנית או קנטרנית ($P < 0.05$), הגשת כתבי בי דין שמטרתם לעכב את ההליך, לסבכו או להפריע לדיון הוגן ($P < 0.005$) וחילופי דברים קשים בין עורכי דין אשר כוללים שימוש בלשון בוטה, התחצפות או איומים כלפי עורך דין אחר ($p < 0.001$).

הסבר אפשרי שני הוא כי השופטים הפלייליים פיתחו עמידות יותר מהשופטים האזרחיים, ולכן הם אינם רואים את ההתנהגויות הללו – כבעייתיות; הסבר שלישי הוא כי בהליכים פלייליים הגשת כתבי טענות בכתב הוא מאורע נדיר יחסית, כך ששופטים פלייליים נתקלים פחות בכתבי טענות בעייתיים, וקיימת גם הבנה כי יש לאפשר חקירות מורכבות יותר (אולי אגרסיביות יותר) במסגרת ברור האמת, כך שחקירות אגרסיביות נתפסות כלגיטימיות.

ii. הסברי השופטים לתמונת המצב – התשובה המילולית

כפי שראינו לעיל, חלק גדול מהשופטים חווים התנהגויות מכבידות על בסיס קבוע. חלק מהשופטים הציעו הסברים לתופעה, בייחוד בשאלה הפתוחה בסיום השאלון (כפי הנראה כדי לספק פתרונות לבעיה).

הסבר אפשרי אחד שהציעו חלק מהשופטים לבעיית התנהגויות המכבידות הוא הסבר כללי שנוגע לחלק גדול מאוכלוסיית עורכי הדין – חוסר ידע משפטי ואי-מוכנות לדיון, או במילים אחרות – חוסר מקצועיות. היטיבו לבטא זאת השופטים בפרק ההערות: "ככל שקטן הידע גדלה האלימות וגדלה החוצפה"; "הרבה יותר מפריע כשעורכי הדין אינם מוכנים לתיק, מאשר כשהם באים בלי מדי משפט או מדברים בחוסר נימוס"; "חוסר הבנה בסיסי של קדם המשפט בהליך אזרחי [...] יוצר אווירה שלילית של לעומתיות ותחושות קיפוח כביכול"; "חוסר ידע בחקירה". סוגיית הקשר שבין חוסר המקצועיות של עורך הדין לבין התנהגותו הקלוקלת טרם נחקרה, ואיננו מחווים דעתנו עליה. עם זאת, ייתכן כי לתפיסה זו של השופטים, בין שהיא נכונה ובין שלא, יש מקורות בשתי תורות מקובלות בפסיכולוגיה: תורת הדיסוננס הקוגניטיבי, ומודל הריגוש הכללי עבור תוקפנות, המסבירים שניהם התנהגות אלימה. על פי תאוריית הדיסוננס הקוגניטיבי, יש באדם דחף לעקביות העשוי להשפיע בדרכים שונות על התנהגותו. הפרה מהותית שמקורה בחרדה או באשמה הנובעת מחוסר ידע עלול להביא להתנהגות תוקפנית או חריגה.⁹⁰ בה בעת, מודל הריגוש להתנהגות תוקפנית מצביע על קשר בין היעדר יכולת דיאלוגית לבין אלימות. ייתכן כי חוסר מקצועיות מביא לקושי ביכולת להתבטא באופן ראוי בדיון לפני השופט – בפרט כאשר עלולה להיווצר תחושת בושה הן כלפי השופט והן כלפי הלקוח ושאר הנוכחים באולם. קושי כזה עלול להיות מתועל להתנהגות חריגה, לחוסר נימוס ולשאר התנהגויות המסיחות את הצופה מהמצב המביך שאליו נקלע עורך הדין.⁹¹

⁹⁰ בעקבות כל החלטה ואף לפנייה, מתקיים דיסוננס (הפרעה, אי נוחות) קוגניטיבי. בתהליכים שלפני החלטה ולאחריה עלולים לצוץ הפרעות: לבטים, הגזמות לכאן או לכאן של החלופות, טיפול לקוי או שגוי במידע מקדים, ובהמשך אף קונפליקטים של בתר-החלטה. הפרעות אלה, לפני ההחלטה, בזמן ההחלטה ולאחריה, ממשיכות להשפיע גם לאחר שהאדם מגיע לכלל הכרעה ויוצרות דחף "לתקן" ו"לשפץ" את המציאות שנוצרה (על מנת להחזיר את העקביות והיציבות הקוגניטיבית לעולם הפנימי). למעשה, נוצרת היערכות מחדש הטומנת בחובה, בין היתר, האדרת (מציאת הצדקה רציונלית) ההחלטה שהתקבלה. האדרה מתבטאת בדרך כלל בתירוצים, אולם עשויה להתבטא בהתנהגויות חריגות או אלימות. ראו חמי בן-נון, לעיל ה"ש 70, בעמ' 222.

⁹¹ החוקר קרייג אנדרסון רואה גורמים שונים כמקור לאלימות לסוגיה. לפי התאוריה שהציג, מקור האלימות הוא במשתנים התלויים בסיטואציה ובנטיית האישיות של האדם במצב נתון. המשתנים הסביבתיים כוללים תסכול, עלבון וחשיפה לגירויים הגורמים לאדם חוסר נוחות (ראו לעיל גם תאוריית הדיסוננס הקוגניטיבי). התאוריה נקראת "מודל הריגוש הכללי עבור תוקפנות" (GAAM – General Affective Aggression Model); Anderson C.A. & Carnagey N.L., *Violent Evil and the General Aggression Model*, in *The Social Psychology of Good and Evil* 168 (Arthur G. Miller ed., 2004).

מנגד, לצד השופטים אשר קשרו את ההתנהגות המכבידה למאפיינים שמשותפים לחלק ניכר מעורכי הדין, חלק ניכר מהשופטים דווקא ביקשו לראות בבעיית ההתנהגות המכבידה בעיה של מקרי קיצון – כלומר, נחלתם של עורכי דין מסוימים (אלה ידועים כעורכי הדין ה"בעייתיים" ה"מוכרים היטב"; "ישנם עורכי דין ספורים 'בולטים' בתחום זה", וכי "המערכת כשלה בהתמודדות עמם"). לדברי השופטים, מיעוט זה מקרב עורכי הדין אינו מהסס להשתמש באיומים וברמיזות – בייחוד בפנייה לנציב תלונות הציבור על השופטים (כפי שנפרט להלן). חלק מהשופטים בקבוצה זו טוענים כי באלו "קשה מאוד לשלוט"; "במקרים החמורים יותר המצב כיום לא מעניק לשופט כל כלי ממשי להתמודד עם התנהלות פסולה של עורכי-דין", וכי יש להפעיל נגדם אכיפה משמעותית. אולי בכך מבקשים השופטים לתחום את הבעיה ולהראות כי אצל רוב השופטים אין בעיית התנהגות כללית, העלולה אולי להעיד על שליטתם באולם, אלא רק בעיה של אנשי שוליים חסרי גבולות.

לצד שני הסברים אלו – ראיית ההתנהגויות המכבידות כתופעה כללית וראיתן כתופעה הקשורה בעורכי דין חריגים – ישנו הסבר שלישי שמעלים שופטים, ולפיו, התנהגויות מכבידות קשורות דווקא לסוגי הליכים מסוימים. הסבר זה העלו כמה שופטים משני תחומי עיסוק: פלילים ומשפחה. לדעתם, ההתנהגויות המכבידות הן תופעה ייחודית לתחום העיסוק שלהם (משפחה או פלילים) ונובעת ממאפייניו המיוחדים של התחום, כמו גם מקושי לאכוף את הכללים בשל העיסוק הייחודי.

כך, שופטי בית המשפט לענייני משפחה אמרו כי: "ההתנהגות של עורכי דין של משפחה גרועה ביותר"; "במיוחד בבית המשפט לענייני משפחה בו הדיון רגיש ורווי אמוציות"; "בבימ"ש למשפחה יש בעיה רצינית [...] הן באולם והן בכתבי הטענות".⁹² לאור הערות אלה, בדקנו את תמונת המצב בבתי המשפט לענייני משפחה בנפרד.⁹³ בדיקה זו העלתה כי אמירות אלה של שופטי בית המשפט לענייני משפחה תואמות גם את הממצאים הכמותיים שציינו השופטים. מבדיקה של שכיחות ההפרעות השונות בבתי המשפט למשפחה עולה כי השופטים מציגים תמונת מצב עגומה של ריבוי הפרעות. בקרוב למחצית סוגי ההפרעות, אחוז שופטי בית המשפט למשפחה המדווחים שהם נתקלים בהפרעה פעם בשבוע ויותר, הוא יותר מכפול מהאחוז המקביל בכלל שופטי ישראל. פירוט הממצאים לגבי בתי המשפט למשפחה נמצא בטבלה 6.

טבלה 6: השוואת שופטי בית משפט לענייני משפחה לכלל השופטים

⁹² ראו למשל, רינה בוגוש ורות הלפרין-קדרי "הקול קול הגישור, אך הידיים ידי המשפט: על גישור ועל ניהול גירושין בישראל" הפרקליט מט 293, 320 (2007); דנוס ומורג לעיל ה"ש 15. עו"ד נוה מתאר את המצב בתחום דיני המשפחה ככזה שמקבל "ממד אישי" בין עורכי הדין; ראו גם למשל, בד"מ 44/08 הועד המחוזי של לשכת עורכי הדין בתל אביב נ' פלוני (פורסם בפדאור אתיקה, 14.10.2009): "היקף ההתבטאויות של הנאשם במספר פעמים במהלך ההתדיינות בבית המשפט לענייני משפחה ולאחר סיום ההליכים הרהיב עוז בנפשו במכתב שלוח רסן כלפי בית המשפט. כל אלה מצביעים באופן נחרץ שלא רוח שטות הניעה את הנאשם"; וכן בד"א 7/10 פלוני נ' ועד מחוז תל אביב של לשכת עורכי הדין (פורסם בפדאור אתיקה, 24.6.2010).

⁹³ לאור מספר המשיבים הקטן יחסית מבתי המשפט לענייני משפחה, לא ניתן היה לבצע ניתוח סטטיסטי בעל משמעות לקבוצה זו בנפרד. לפיכך, בהצגת התוצאות אנו מתייחסים לשופטי בית המשפט לענייני משפחה כחלק מהשופטים האזרחיים.

ההפרעה	אחוז שופטי משפחה שמדווחים שההפרעה קורית פעם בשבוע ויותר	אחוז מכלל השופטים שמדווח שההפרעה קורית פעם בשבוע ויותר
חילופי דברים	80	31
הרמת קול	80	39.9
איומים	50	13.5
אלימות	⁹⁴ 0	0
התחצפות	10	5.4
סלולר	30	37.8
קטעים מבישים	10	8.8
תביעה קנטרנית	20	9
כתבי בי דין מסבכים	60	18.2
חקירה טרדנית	30	25.9
חקירה פוגענית	10	7.6
אחר	30	15.7
איחור	70	72.8

כאמור, גם שופטים בתחום הפלילי נוטים להאשים את טיב ההליך כמקור לבעיות ההתנהגות של עורכי דין. כך אמרו שופטים פליליים כי "בפלילי לא נעשה שימוש בהוצאות אישיות (או בשל הארכת ההליך שלא לצורך) ושם קשה יותר לאכוף התנהגות לא הולמת"; "עו"ד בהליך הפלילי שמאריכים בחקירות מיותרות ובידי בית המשפט אין כלים טובים להפסיק את התופעה"; "בתחום הפלילי כמעט אין סנקציות אפקטיביות נגד עורכי הדין, שהרי זכויות הנאשם מוגנות בחוק". אך כאמור לעיל, בכל הקשור לתחום הפלילי, אמירות אלה של השופטים אינן תואמות את הממצאים המספריים, ודווקא בתחום הפלילי השופטים מציינים כי יש פחות הפרות מאשר בתחום האזרחי.⁹⁵

iii. תגובות השופטים להפרעות

⁹⁴ 20% משופטי בתי המשפט למשפחה דיווחו על אלימות בשכיחות כלשהי, לעומת 6.8% בכלל האוכלוסייה.
⁹⁵ עמוד __ לעיל.

השאלה הבאה היא מהן תגובות השופטים להפרעות שהם חווים לפי הדיווח שלהם. כדי לברר מהם האמצעים השונים שנוקטים השופטים, הצגנו לשופטים שישה תרחישים שונים. בכל אחד מהתרחישים נעשה שימוש באמצעי משמעת שונה: הערה לעורך הדין על התנהלות לא-תקינה; הפסקת הדין או יציאה להפסקה עקב התלהטות רוחות או הפרת סדר באולם; זימון עורכי הדין ללשכה עקב התנהגות חריגה או מבישה באולם; העברת תלונה להנהלת בתי המשפט לשם הגשת תלונה ללשכת עורכי הדין בקשר להתנהגות עורך דין באולם; הטלת הוצאות אישיות על עורך דין עקב התנהלות באולם; נזיפה בעורך דין בפסק הדין על התנהלותו במהלך הדיון. ביקשנו מהשופטים לציין באיזו שכיחות התרחישים הללו קורים.

טבלה 7: שכיחות המקרים שבהם ננקטת פעולה מצד השופטים

הערה לעורך הדין על התנהלות לא תקינה	הפסקת הדין או יציאה להפסקה עקב התלהטות רוחות הפרת סדר באולם	זימון עורכי הדין ללשכה עקב התנהגות חריגה או מבישה באולם	העברת תלונה להנהלת בית המשפט לשם הגשת תלונה ללשכת עורכי הדין	הטלת הוצאות אישיות על עורך דין עקב התנהלות באולם	נזיפה בעורך דין בפסק הדין על התנהלותו במהלך הדיון	
7	22.1	85.7	77.6	62.8	51.7	מעולם לא
6.1	49.7	10.9	21.1	32.4	32.7	פעם בשנה או פחות
20.3	20.7	2.7	1.4	4.7	10.2	מספר פעמים בשנה
10.1	7.6	7	0.0	0.0	7	פעם בחודש
29.1	0.0	0.0	0.0	0.0	3.4	מספר פעמים בחודש
33.8	0.0	0.0	0.0	0.0	1.4	פעם בשבוע ויותר

התוצאות, המוצגות בטבלה 7 לעיל, מלמדות כי השימוש בהערה לעורך הדין על התנהלות בלתי-תקינה, הוא אמצעי אשר ננקט בשכיחות גבוהה מאוד, יותר מכל שאר האמצעים. כשליש מהשופטים ציינו שהם עושים כן לפחות פעם בשבוע, וקרוב ל-30% נוספים ציינו שהם עושים כן כמה פעמים בחודש. רק קצת מעל שליש מהשופטים ציינו שהם

מעירים לעורכי דין פעם בחודש או פחות. לעומת זאת, כל שאר האמצעים ננקטים לעתים קרובות רק בידי אחוז קטן ביותר מהשופטים.

יתר על כן, נראה שרוב השופטים משתמשים רק בחלק קטן מהכלים העומדים לרשותם. כרבע מהשופטים אמרו שתרחיש הפסקת הדיון מעולם לא אירע אצלם; מעל למחצית מהשופטים אמרו זאת על תרחיש הנזיפה בפסק הדין; אצל קרוב משני שלישי מהשופטים היה זה המצב באשר לתרחיש הטלת ההוצאות האישיות, ומעל לשלושה רבעים מהשופטים אמרו זאת באשר להעברת התלונה להנהלת בתי המשפט ובאשר לזימון עורכי הדין ללשכתם.

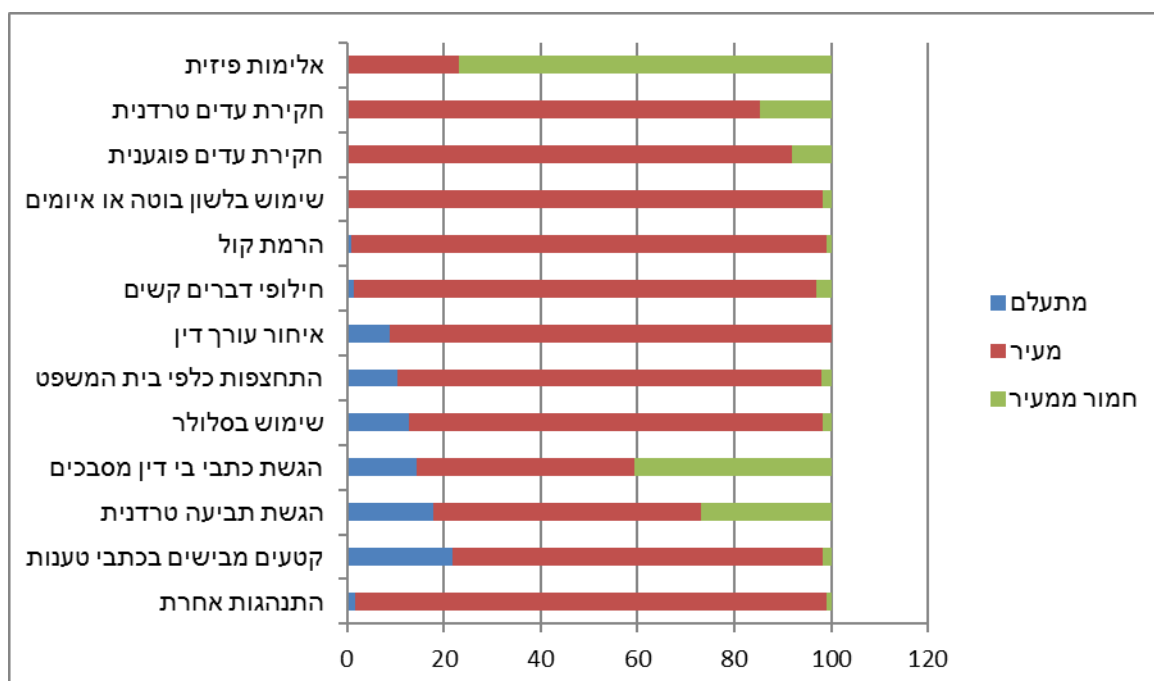
בדקנו גם אם יש גורמי רקע המשפיעים על התנהלות זו של השופטים. מצאנו כי תחום העיסוק של השופט והקריירה הקודמת שלו אינם משפיעים על התוצאה. בקריטריון המין – עולה כי אחוז גבוה יותר מהשופטות (19.5%) מזמן נשים ללשכתן יחסית לשופטים גברים (7.4%),⁹⁶ אך פרט לכך אין הבדלים בין שופטים לשופטות. חלוקת השופטים לפי המחוזות שבהם הם מכהנים מלמד על הבדל בין המחוזות,⁹⁷ הן בזימון עורכי הדין ללשכת השופט (31.4% משופטי ירושלים והדרום משתמשים באמצעי זה, 15.2% משופטי חיפה והצפון, ו- 4.2% בלבד משופטי תל-אביב והמרכז), הן בהעברת תלונות להנהלת בתי המשפט (40% משופטי ירושלים והדרום משתמשים באמצעי זה, 24.2% משופטי חיפה והצפון ו- 16.9% בלבד משופטי תל-אביב והמרכז). ותק השופטים משפיע רק על זימון עורכי הדין ללשכה: אחוז נמוך (5.6%) מקרב השופטים החדשים (ותק עד תשע שנים) מזמן עורכי דין ללשכה, ואילו בקרב שאר קבוצות הוותק, כ- 23% מהשופטים משתמשים באמצעי זה.

מזווית אחרת ניתן לומר שזימון עורכי דין ללשכה הוא אמצעי שעשוי להוביל מחד להידברות פתוחה בין השופט לבין עורך הדין כדי לקדם דו-שיח פורה ביניהם בעתיד, אולם מאידך, עשוי ליצור עימות שבו השופט יהיה חשוף לתגובה בלתי-אמצעית של עורך הדין ושבו השופט ירגיש פחות מוגן על ידי סמלי המעמד שלו. ייתכן שזהו האמצעי שבו מאפיינים אישיים (גיל, ותק) ומוסדיים (מחוז) הם בעלי ההשפעה הגדולה ביותר, ואילו בשאר אמצעי המשמעת אין למאפיינים אישיים השפעה של ממש. בנוסף, נראה שהעברת תלונות ללשכת עורכי הדין מושפעת מהאווירה במחוז כלפי אמצעי זה.

⁹⁶ (p<0.05).
⁹⁷ במערכת בתי המשפט קיימים ששה מחוזות. עם זאת, מטעמי גודל מדגם לא היה ניתן להתייחס בנפרד למשיבים מהמחוזות הקטנים יותר. בנסיבות אלה החלטנו לחלק את מחוזות השיפוט לשלוש קבוצות: דרום (דרום וירושלים), מרכז (תל-אביב ומרכז) וצפון (חיפה וצפון). ההנחה שעמדה בבסיס החלטה זו היא כי שופטים ממחוזות קרובים מבחינה גאוגרפית ייטו להכיר יותר זה את זה ולהתנהג בצורה דומה יותר, מאשר שופטים שמכהנים במחוזות רחוקים יותר. (השוו ל- Peter Harris, *Ecology and Culture in the Communication of Precedent* 1985); Russell Smyth & Vinod Mishra, *The Transmission of Legal Precedent Across the Australian State Supreme Courts Over the Twentieth Century*, 45 LAW & SOC'Y REV. 139, 140 (2011); Boaz Shnoor & Naomi Bacon-Shnoor, *Cases, Judges, States, or Politics – What is it that Changes the Law? A Study of States' Supreme Courts Decisions to Accept or Reject the Loss of Chance Doctrine* (July 8, 2011) <http://ssrn.com/abstract=1881652>

עוד בחנו אילו אמצעים נוקטים השופטים בנוגע להתנהגויות שונות של עורכי דין. הצגנו לשופטים רשימה של שלוש-עשרה הפרעות שונות (ראו תרשים 5). לגבי כל שאלה שאלנו: "כאשר קורית התרחשות כזו, מהי תגובתך האופיינית?" שבכל שאלה ניתנו מספר תשובות אפשריות, לרבות התעלמות.

תרשים 5: התפלגות תגובות השופטים להתנהגויות עורכי הדין (באחוזים)

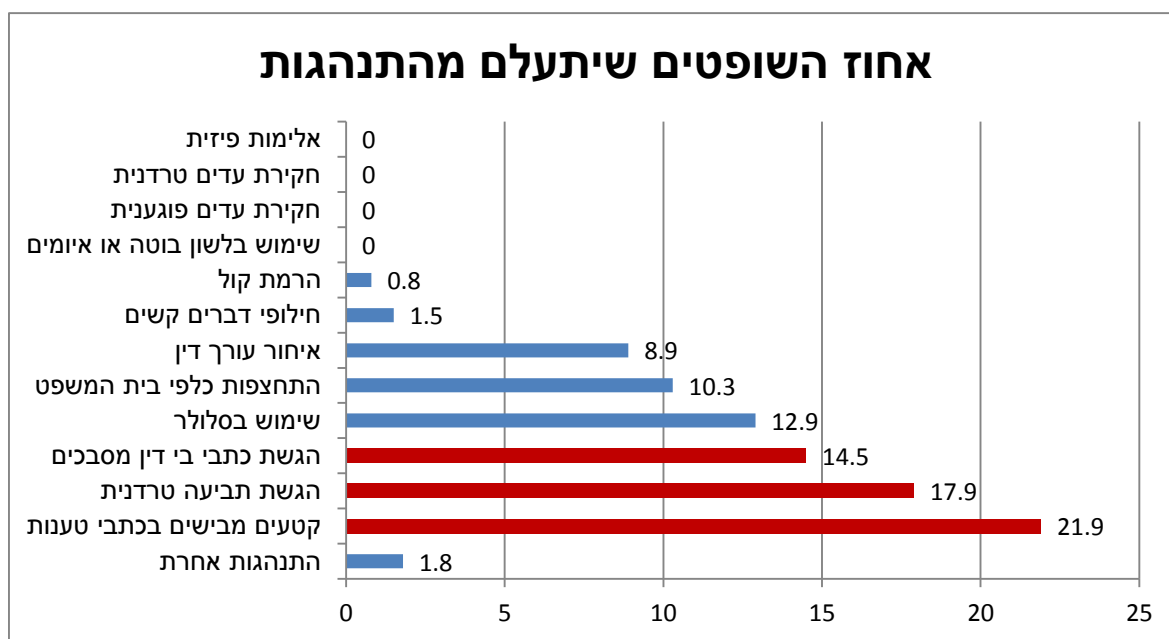

הממצא המעניין ביותר העולה מתשובות אלה הוא היעדר הגיוון בתגובות השופטים. לגבי כל ההתנהגויות, למעט אלימות פיזית, התגובה השכיחה הייתה "מעיר לעורך דין". הערה היא אכן דרך ההתמודדות הנפוצה ביותר אצל שופטים, ועל כך תעיד העובדה שכאשר השופטים התבקשו לציין מה תגובתם על "התנהלות לא מכובדת אחרת מצד עורך דין", 97.3% אמרו "מעיר לעורך הדין". כלומר, כאשר מדובר בהפרעה לא ידועה, כמעט כל השופטים הניחו שהתגובה שלהם תהיה הערה, אף שלא ניתן להם כל מידע על סוג ההפרעה.

על אף אחידות התחלתית זו, יש הבדלים בין התשובות, ויש לשים אליהם לב: האחידות הגבוהה ביותר (מעל 95%) הושגה לגבי הרמת קול, שימוש בלשון בוטה או איומים כלפי בעל דין, חילופי דברים קשים בין עורכי דין אשר כוללים שימוש בלשון בוטה, התחצפות או איומים כלפי עורך דין אחר והתנהגות אחרת. בשתי שאלות נוספות (חקירה פוגענית ואיחורים), התגובה "אני מעיר" זכתה ל-90%-95% מקולות המשיבים. בשלוש שאלות נוספות זכתה תגובה זו ל-85%-90% מהקולות: התחצפות, שימוש בסלולרי וחקירה טרדנית. 76.6% מהשופטים יעירו על הגשת כתבי טענות שכוללים קטעים מבישים, על הגשת תביעה טרדנית זו תהיה התגובה של 55.4% מהשופטים, ועל הגשת כתבי בי דין שמטרתם לעכב את ההליך יגיבו כך 44.9% מהשופטים.

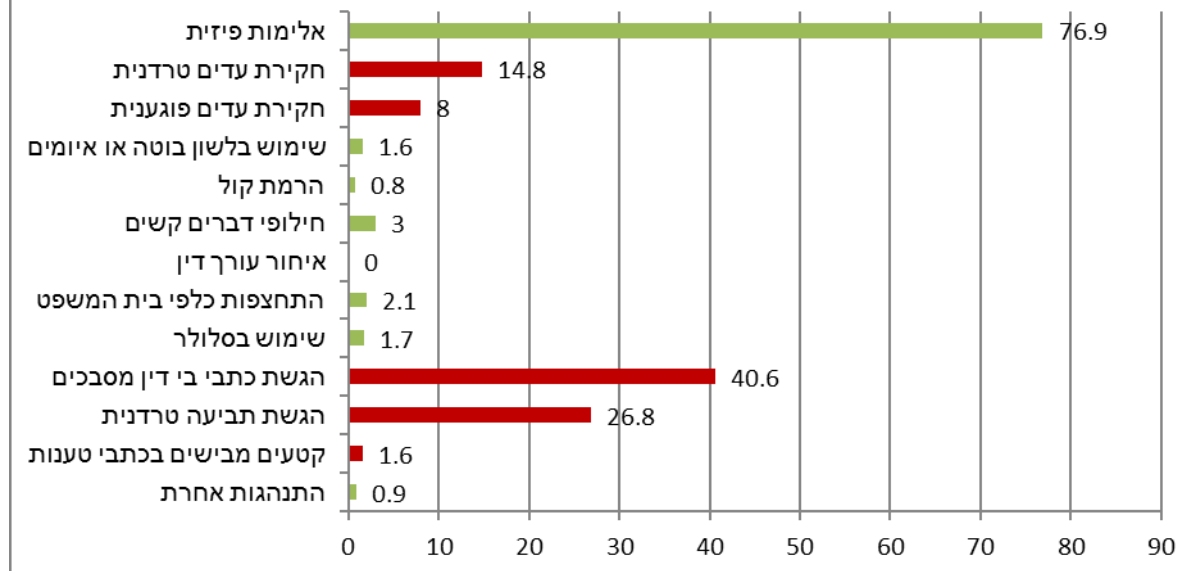
ביקשנו לחדד ולבדוק עד כמה ניכרת הומוגניות בתגובת השופטים על רקע סוג ההפרה, או במילים אחרות, כיצד משפיעה הדרך שבה תופסים השופטים את חומרת ההפרה על האמצעי שינקטו בכל מקרה. נתונים אלו מדגישים את ה"חריגה" מההומוגניות. בתרשימים 6 ו-7 ניתן למצוא תיאור כללי של התפלגות תגובות השופטים להתנהגויות השונות. דרך אחת לבדוק את החומרה שבה השופטים רואים את ההתנהגויות השונות היא לבחון את אחוז השופטים אשר בוחרים להתעלם מהתנהגות מסוימת (כמתואר בתרשים 6). דרך שנייה היא לבחון את אחוז השופטים אשר בוחרים לנקוט אמצעי חמור יותר מאשר הערה (כמתואר בתרשים 7). בחרנו לסדר את ההתנהגויות בשלושת התרשימים (תרשימים 5, 6, ו-7) לפי סדר עולה של אחוז השופטים שיתעלם מההתנהגות, כדי להראות את המקרים שבהם יש פער ניכר בין הדירוגים השונים. הפערים הם בהרמת קול, איומים, איחורים ו"אחר" (שבהם הדירוג של "מתעלם" גבוה מהדירוג של "חמור ממעיר") והגשת תביעה טרדנית והגשת כתבי בי דין מעכבים או מסבכים, שבהם הדירוג של "חמור ממעיר" גבוה מהדירוג של "מתעלם". בתרשימים 6 ו-7 הודגשו בצבע שונה ההפרות ה"פרוצדורליות".

תרשים 6: אחוז השופטים שיתעלם מההתנהגות

תרשים 7: אחוז השופטים שינקוט אמצעי חמור מאשר הערה

אחוז השופטים שינקוט אמצעי חמור מאשר הערה

בהשוואה בין התרשימים ניכרים שני קטבים בגישת השופטים. אם נתעלם מהמובן מאליו (הטלת סנקציות במקרה של הפעלת אלימות פיזית מצד עורכי דין), הרי שיעור גבוה יחסית של שופטים ינקוט אמצעי חמור מהערה כשמדובר בהפרות הפרוצדורליות (חקירת עדים טרדנית או פוגענית והגשת תביעה מסבכת או טרדנית שיש להן מענה בחקיקה⁹⁸ ובתקנות⁹⁹). זאת, לעומת חוסר הנכונות לנקוט אמצעים חמורים לשם מניעת התנהגויות שמפרות את תרבות הדיון. עם זאת, בקוטב השני, שיעור לא מבוטל של שופטים מוכן להתעלם מהפרות פרוצדורליות מחוץ לבית המשפט (הגשת תביעה טרדנית והגשת כתבי בי דין מסבכים) אך לא יתעלם כשמדובר בהפרה בתוככי בית המשפט (חקירת עדים טרדנית או פוגענית). בכל שאר הקטגוריות – הנטייה היא כאמור להעיר – או אפילו להתעלם.

iv. הסיבות להומוגניות באכיפה או להימנעות מאכיפה, כפי שעולות מממצאי המחקר

בעקבות הממצאים דלעיל, ניסינו לעמוד על מקור הטיפול או התגובה הכמעט הומוגנית מצד השופטים. ראשית, בחנו את זהות השופטים שעושים שימוש מגוון באמצעי משמעת. ניסינו לברר אם ניתן לאפיין את השופטים שעושים בכל זאת שימוש באמצעי משמעת מגוונים. זאת, כדי לברר אם הנכונות להשתמש באמצעים כאלה קשורה למין

⁹⁸ ס' 2 לחוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957.
⁹⁹ ת' 100(2) לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984.

השופט; אם היא משתנה עם הוותק שלו; אם היא קשורה לתחום העיסוק של השופט, לקריירה הקודמת שלו, ואולי לאווירה מוסדית במחוז. לצורך כך ביקשנו ליצור שתי קבוצות שבאחת מהן ייכללו השופטים אשר מוכנים לעשות שימוש כלשהו, ולו לעתים נדירות, באמצעי משמעת מגוונים, ואילו בשנייה ייכללו השופטים שמסתפקים בשימוש במספר מצומצם של אמצעי משמעת. מאחר שכמעט כל השופטים משתמשים בהערות בעל פה, החלטנו כי שופטים משתמשים רק באחד עד שלושה אמצעי משמעת (דהיינו בחצי מאמצעי המשמעת שאליהם התייחסנו, או בפחות), ייחשבו לשופטים שאינם עושים שימוש מגוון באמצעי משמעת. שופטים שעושים שימוש, ולו לעתים נדירות, במחצית מאמצעי המשמעת שציינו בשאלון ומעלה (כלומר, בארבעה אמצעי משמעת ומעלה) ייחשבו לשופטים שעושים שימוש באמצעי משמעת מגוונים. ודוקו, גם אם שופט נוקט אמצעי משמעת רק לעתים נדירות ביותר, אמצעי המשמעת הזה הוא אמצעי משמעת אפשרי מבחינתו; זהו אמצעי משמעת שהוא עשוי לשקול לנקוט. לעומת זאת, אם שופט לעולם אינו נוקט אמצעי משמעת מסוים, משמעות הדבר כי השופט מוציא אמצעי משמעת זה מכלל האפשרויות העומדות לפניו, ואמצעי המשמעת הזה כלל אינו מצוי בין כליו.

ראוי לציין שמאחר שכל אמצעי המשמעת האחרים נחשבים ליותר חמורים מהערה בעל פה, ניתן לראות בשופטים המגוונים גם שופטים מחמירים או קפדנים. יצירת הקבוצות עצמה הולידה ממצא מעניין, שלפיו רק כשליש מהשופטים משתמשים בארבעה אמצעי משמעת ומעלה, ואילו שני שלישי מהשופטים אינם נוהגים לגוון את אמצעי המשמעת שהם משתמשים בהם, ונוקטים שלושה אמצעי משמעת (כשאחד מהם הוא הערה בעל פה) או פחות.

מתברר כי אין מתאם כלשהו בין מאפיינים אישיים (מין, ותק, קריירה קודמת, תחום עיסוק) ומוסדיים (תחום עיסוק, מחוז, ערכאה) לבין היותו של שופט חבר בקבוצת אלה שמשמשות באמצעי משמעת מגוונים וחמורים. מנגד, כשבודקים את החלוקה בין הקבוצה מול מספר התלונות לנציבות התלונות על שופטים ובקשות הפסילה שהוגשו נגד השופט, ניתן לראות הבדלים מובהקים, כך ששופטים שנגדם הוגשו תלונות לנציבות בשלוש השנים האחרונות וכן שופטים שנגדם הוגשו בקשות פסלות בשלוש השנים האחרונות, נוטים בצורה מובהקת¹⁰⁰ להשתמש באמצעי משמעת מגוונים וחמורים. במילים אחרות, יש מתאם מובהק בין היותו של שופט קפדן או מחמיר לבין נקיטת אמצעים נגדו על ידי עורכי דין. הממצאים אינם מספקים תשובה לשאלת "הביצה והתרנגולת". דהיינו, האם שימוש באמצעי משמעת מוביל להגשת בקשות פסילה ותלונות כנגד השופט (מה שכמובן עשוי להוביל ליצירת מרוץ לתחתית שבו שופטים נמנעים משימוש באמצעי משמעת כדי להימנע מנקמות של עורכי דין), או שמא דווקא בעקבות הגשת בקשות כאלה השופט מפעיל אמצעי משמעת מגוונים כדי להחזיר לעצמו את הרגשת השליטה באולמו?

השאלה הפתוחה, זו שנותרה להערות השופטים בסיום הסקר, מספקת הצצה מרתקת לקו (או קווי) המחשבה שמובילים את השופטים לבחור שלא להפעיל אמצעי משמעת. עמדה אחת היא של השופטים התופסים התנהגויות בלתי-רצויות של עורכי דין כהתנהגויות שבעידנא דריתחא. לשיטתם, ניתן להתמודד עם תופעות אלו בשיחת הרגעה, בהומור, בהערות מנומסות ושקולות ובמיוחד באיפוק. בקבוצה זו ניתן לזהות שופטים הרואים בעורכי הדין שותפים להליך,

¹⁰⁰ P<0.05

ואשר מנסים לשמור על יחסי עבודה תקינים, ולשמור על כבוד הדדי בין שופטים לעורכי דין. שופטים אלו מנסים להימנע, ככל האפשר, מהפעלת סנקציות. עמדה משמעותית נוספת המייצגת את קבוצת השופטים הגדולה ביותר (10 שופטים מבין 56 שופטים שהשיבו לשאלה הפתוחה), היא זו הקשורה בתפיסת השיפוט המתגונן – של שופטים המרגישים שהם מצויים במיצר, במיוחד מול נציבות תלונות הציבור על שופטים. גם כאן, מציינים חלק מהשופטים כי מדובר בעורכי דין מסוימים, אשר אינם חוששים להלך אימים על בית המשפט, אשר נוקטים איומים גלויים ומרומזים ואשר נוהגים להגיש תלונות לנציבות כדי להקדים תרופה למכה.¹⁰¹ ניכר כי קבוצה זו של שופטים חשה מצוקה אמיתית. כך או כך, תוצאתה של תפיסה זו אף היא בהימנעות מפעולה, ולכל היותר במתן הערה לעורכי הדין. ראוי לציין כי ייתכן שקבוצת השופטים שהגיבו לשאלה הפתוחה¹⁰² אינה בגדר מדגם מייצג של כלל המשיבים, או של כלל השופטים. לפיכך, יש להתייחס בזהירות לממצאים העולים מהתשובה לשאלה זו.

בהקשר זה בדקנו גם את הסיבה שבשלה השופטים ממעטים או ממאנים לפנות בתלונות ללשכת עורכי הדין באמצעות הנהלת בתי המשפט.¹⁰³ בדקנו מהן עמדות השופטים באשר לדרך הטיפול של לשכת עורכי הדין בתלונות השופטים.

טבלה 8 : עמדות השופטים באשר לדרך הטיפול של לשכת עורכי הדין בתלונות (באחוזים)

לשכת עורכי הדין מתייחסת ברצינות הראויה לתלונות מצד שופטים על התנהלות עורכי דין	הטיפול של לשכת עורכי הדין בתלונות שופטים מהווה גורם מרתיע ויעיל		
12.2	16.8	מתנגד מאוד	
25.2	23.7	מתנגד	
42.0	38.9	ניטרלי	
14.5	9.9	מסכים	
6.1	10.7	מסכים בהחלט	
100.0	100.0	סך הכול	

כפי שניתן לראות מן הנתונים אשר מרוכזים בטבלה 8 לעיל, רק 20.6% מהשופטים חושבים שהטיפול של לשכת עורכי הדין בתלונות השופטים מהווה גורם מרתיע ויעיל, ואחוז זה של שופטים חושב שהלשכה מתייחסת ברצינות

¹⁰¹ לבעייתיות הקשורה בתלונות לנציבות ראו בד"מ 102/10 ועדת האתיקה של ועד מחוז תל אביב של לשכת עורכי הדין נ' מימון (פורסם בפדאור אתיקה, 8.1.2012), שם היה זיכוי בקובלנה נגד עורך דין שהתלונן בפני הנציבות על יחסים רומנטיים של שופט עם עורכת דין. לאחר שלא הציג ראיות לכך, הגישה הנהלת בית המשפט תלונה ללשכת עורכי הדין; בד"מ 63/10 הועד הארצי של לשכת עורכי הדין נ' הכט (פורסם בפדאור אתיקה 13.6.2013), שם היה זיכוי בעניין התבטאויות במסגרת תלונה שהגיש עורך הדין לנציבות.

¹⁰² לשאלה הפתוחה ענו כשליש מכלל השופטים שהשתתפו במחקר.

¹⁰³ ראו לעיל הדיון הצמוד לה"ש _____

הראויה לתלונות שופטים. מנגד, 40.5% מהשופטים חושבים שהטיפול של הלשכה בתלונות השופטים אינו מהווה גורם מרתיע ויעיל ו- 37.4% חושבים שהלשכה אינה מתייחסת ברצינות לתלונות אלה. ממצאים אלה יציבים בין כל קבוצות השופטים בלי תלות בגורמים אישיים או מוסדיים.

ממצאים אלו אומרים דרשני: רוב השופטים אינו מאמין כי לשכת עורכי הדין היא המענה ההולם להתנהגות קלוקלת של עורכי הדין. נדמה כי אין לשופטים אמון במנגנון התלונה המשמעתי של לשכת עורכי הדין, דבר אשר מדגיש את היותם של השופטים במיצר – בין לשכת עורכי הדין שבעיניהם אינה עושה מספיק ובין הנהלת בתי המשפט והנציבות ודרך טיפולן בתלונות ובתלונות ההדדיות. בהקשר זה מעניינת התייחסותה של אותה קבוצת שופטים במיצר, החוששים לנקוט פעולה, בעיקר במקרי הקיצון של עורכי דין המהלכים אימים על בית המשפט. הביטוי החוזר על עצמו בדברי רבים מהשופטים בקבוצה זו הוא "חוסר גיבוי" מצד הנהלת בית המשפט (אשר פועלת כמסננת לתלונות נגד עורכי דין) והנציבות. את התמונה משלימה התייחסות של מקצת השופטים לעובדה שלשכת עורכי הדין אינה מטפלת ממש בתלונות השופטים נגד עורכי הדין. יש מי שהזכיר בכנות שהלשכה שותפה גם בהליך בחירת השופטים – גורם נוסף המביא שופטים להימנע ממחלוקות עם עורכי דין. אחד השופטים אף ציין כי הוא נשען על המלצה בלתי-פורמלית להימנע מתלונות על עורכי דין, ולנסות לפתור את הבעיה באמצעים אחרים.

סיבה נוספת להימנעות מהתמודדות עם תרבות הדיון מסתתרת בתוך עקרון עצמאותו ואי-תלותו של השופט. על השופט לעסוק במלאכתו "מתוך חירות, ללא השפעות חיצוניות, ללא לחצים או תמריצים, ללא מורא וללא משוא פנים".¹⁰⁴ סעיפים 5 ו-6 לכללי אתיקה לשופטים קובעים כי אסור לשופט להירתע מהשפעות חיצוניות, או להיות מושפע מדעת הקהל, מביקורת או מרצון לשאת חן. כמו כן אסור לו להתייחס בדרך שונה לבעלי הדין. החשש שמא בנקיטת עמדה נוכח עברות משמעת של עורכי דין ינהג שופט בחוסר שוויון או ייתפס בעיני אחרים כנוהג כך עלול להביא להבלגה גם כאשר מתרחשת לפניו עברת משמעת, שכן נקיטת פעולה עלולה להיתפס כמשוא פנים לצד שאינו עברייני. מנגד, הבלגה של השופט עלולה להיתפס גם כחשש מביקורת. תפיסה נכונה של ביקורת מאזנת בין העצמאות המלאה של השופט

¹⁰⁴ הדו"ח, לעיל ה"ש 10; ראו רע"פ 6921/12 פירר נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 22.7.2012), בו נאמרו דברים קשים מפי בית המשפט העליון על התנהגותו והתבטאויותיו של עורך הדין המייצג בתיק זה. ערכאת הערעור הקדישה פרק שלם להתנהלותו של בא כוח המבקש. במהלך הדיון בבית המשפט ובהכרעת הדין התייחסה לאמירותיו הבוטות של בא כוח המבקש, לסגנונו המשתלה והפוגעני ולרמיזותיו כנגד יושרם ויושרתם של בית המשפט, השופטים וכלל העושים במלאכה. כך, בין השאר, האשים בא כוח המבקש את בא כוח התביעה בקבלת שוחד בתמורה "לעריכת עסקאות טיעון חריגות וסגירת תיקים". ערכאת הערעור השיתה על בא כוח המבקש הוצאות אישיות על סך 12,000 ש"ח ופנתה, במסגרת פסק דינה, ללשכת עורכי הדין בבקשה שתבחן לעומק את אופן התנהלותו של בא כוח המבקש. בית המשפט העליון העיר כי "התבטאויות מעין אלה, מקומן לא יכירן במערכת משפטית מתוקנת, שבה מחוייבים הצדדים לכבד את בית המשפט ואת הצד האחר, גם אם קיימת מחלוקת בנושאים המקצועיים. מוטב לו לבא כוח המבקש לפשפש במעשיו ובהתבטאויותיו החריגות, והנני מקווה, עדיין, כי ישכיל להבין את הפסול הרב הטמון בהם"; ראו גם ע"א 4451/14 ארז נ' לדרמן (פורסם בנבו, 30.6.2014), בו דן הנשיא גרוניס בבקשת פסלות וכתב כי "כאשר שופט מעיר או נוזף בבעל דין או בבא-כוחו, אין הוא מתכוון אלא למלא את תפקידו, לפי הבנתו ומצפונו. לפעמים מעיר השופט לעורך-הדין על התנהגותו באולם המשפט או על הליך טיעונו, בין בעל-פה ובין בהחלטות או בפסקי דין שנתן. לעיתים, בעת התנהלותו של הליך נוצרות נסיבות המצדיקות ביקורת על עורך-דין המופיע לפני השופט. אין בכך ליצור בהכרח עילת פסלות". הנשיא מסתמך על פסק דינו של הנשיא שמגר דאז בע"פ 1534/92 גלבוש נ' מדינת ישראל, פ"ד מו(2) 637, 641 (1992), שבו כתב "אינני סבור, שכל אימת ששופט מעיר לעורך דין המופיע בפניו על סגנונו או על תוכן דבריו, צריך השופט לפסול עצמו. אין הצדקה עניינית לכך. הערת ביקורת איננה סימן למשוא פנים בהכרעה לגוף העניין שנמסר לידי השופט מקצועי. הזכות לביקורת על התנהגות בעל דין או פרקליטו בבית המשפט היא גם חלק מהותי מן היכולת לנהל את המשפט ולנווטו". הנשיא גרוניס מוסיף הערה חשובה ביותר, לפיה "קביעת עילת פסלות 'קלה' בשל כל חיכוך בין השופט לבין פרקליט המופיע בפניו, עלולה לחתור תחת הניהול היעיל והראוי של המשפט ולפגוע בבעלי הדין, בשופטים ובעורכי-הדין [...] למותר לציין כי סגנון בוטה והשתלחות ללא בסיס בשופט, אינו מסייע לבעל הדין".

המשוחררת מכל ההשפעות והלחצים ובין היתו של השופט עובד ציבור אשר נתון לביקורת מנהלית. מכיוון שבהפעלת האיזון דלעיל, הביקורת אינה משוחררת מהשפעות ולחצים, השופט החושש מביקורת יעדיף להקטין את מעורבותו באכיפת התנהגות ראויה באולמו. שופט החשש "נושפים בעורפו" במהלך ההליך המשפטי, מודדים את צעדיו ומגבילים את חופש פעולתו ואת שיקול דעתו – לענייננו, בכל הקשור לתרבות הדיון – עלול לאבד את שלווה נפשו ואת ביטחונו העצמי, הדרושים עד מאוד למילוי תפקידו.¹⁰⁵ אפשר אפוא ששופט יימנע מאכיפה דקדקנית וקפדנית של כללי המשמעת של עורכי הדין, כדי להימנע מהתחושה של נשיפה בעורפו. אולם הימנעות כזו פועלת כחרב פיפיות: ביקורת חסר או היעדר ביקורת עלולים להביא להתנהלות לא ראויה של עורכי דין. מנגד, ביקורת יתר עלולה להשתיק עורכי דין מלומר באופן מדויק דברים שלדעתם צריכים להיאמר בתיק המתנהל. כך או כך מתקיימת פגיעה בענייניו של הלקוח וכנגדו מזה נפגעים גם מערכת המשפט והציבור כולו. לפיכך נדרש לדעתנו איזון בין ביקורת היתר לביקורת החסר המותר בידי השופט מרווח ניכר של חופש פעולה ושיקול דעת הנקיים מלחצים רגשיים ומדיסוננס קוגניטיבי¹⁰⁶ העלולים לפגום במלאכת השפיטה. כאמור לעיל, הצורך למנוע פגיעה במלאכת השפיטה עלול להוליד מעורבות חסר של השופט ובכך לאפשר התנהגויות פסולות של עורכי דין שממילא פוגעות במערכת כולה ובתדמיתה. יוצא שאכיפת חסר בסופו של דבר היא לרועץ למערכת המשפט.¹⁰⁷

v. פאסיב/אגרסיבי: בין המצוי לרצוי באכיפת תרבות הדיון בבית המשפט

כדי לנסות להבין אם השופטים אכן נמנעים מאכיפה או מאכיפה מחמירה – בין מהנימוק של לשכה שאינה פועלת די על מנת לשפר את תרבות הדיון ובין עקב רצון ליצור הרמוניה ביחסים עם עורכי הדין – ניתחנו עוד שאלות, שבהן ביקשנו לבדוק את עמדתם העקרונית של השופטים באשר למצב הרצוי. בשאלות אלו לא שאלנו את השופטים לגבי תגובתם שלהם להפרעות שונות, אלא לדעתם באשר למצב הרצוי בכלל: "שופטים צריכים"; "יש מקום". בכל אחת מהשאלות ניתנה לשופטים אמירה, ועליהם היה לציין את מידת הסכמתם לאמירה זו על סולם שבין 1 (מתנגד בהחלט), ל-5 (מסכים בהחלט). ריכוז התשובות מופיע להלן בטבלה 9.

טבלה 9: עמדות השופטים באשר לתגובה ההיפותטית הראויה

ממוצע	חציון
-------	-------

¹⁰⁵ הדו"ח, לעיל ה"ש 10, בעמ' 16.

¹⁰⁶ הרצון לשאת חן בעיני מקטרגיך ויראה מפניהם, היא תוצאה אפשרית של דיסוננס קוגניטיבי. לעניין הדיסוננס, ראו לעיל ה"ש 90.

¹⁰⁷ הצורך למצוא איזון לעניין הביקורת הוא קריטי. ראו אריאל רוזן-צבי "תרבות של משפט (על מעורבות שיפוטית, אכיפת חוק והטמעת ערכים)" עיוני משפט יז 689, 701 (1993).

5	4.5	יש מקום להעיר לעורכי דין המאחרים לדיונים
5	4.2	יש מקום להעיר לעורכי דין כשמצלצל הטלפון הסלולרי שלהם באולם
4	3.6	יש מקום להטיל הוצאות אישיות על עורכי הדין כשמתגלעות בעיות משמעת באולם בית המשפט
4	3.5	יש מקום להטיל סנקציות דיוניות על עורכי הדין בשל התנהגות לא ראויה
3	3.5	יש מקום להגיש תלונה ללשכת עורכי הדין בשעה ששופט נוכח בהפרות משמעת של עורכי דין באולמו
2	2.3	שופטים צריכים להימנע מאכיפה קפדנית ודקדקנית של כללי המשמעת

מהתשובות עולים כמה ממצאים מעניינים. אין הבדל משמעותי בין קבוצות שונות של שופטים, והמצאים יציבים בין הקבוצות השונות. ראשית, השופטים אינם מסכימים עם האמירה שיש להימנע מאכיפה קפדנית ודקדקנית של כללי המשמעת. 58.8% מהשופטים ציינו שהם מתנגדים או מתנגדים מאוד לאמירה זו, ורק 8.8% מהם כתבו שהם מסכימים או מסכימים מאוד עם אמירה זו. משמעות הדברים היא כי ככלל השופטים חושבים ששופטים צריכים לאכוף או לאכוף בקפדנות את כללי המשמעת.

שנית, ישנו קונצנזוס רחב באשר לצורך להעיר לעורכי דין אשר מאחרים לדיונים (88.3% מהשופטים כתבו שהם מסכימים או מסכימים מאוד לאמירה זו). קונצנזוס רחב כמעט באותה מידה קיים באשר לצורך להעיר לעורכי דין על שימוש בטלפון סלולרי באולם (76.4% מהשופטים כתבו שהם מסכימים או מסכימים מאוד לאמירה זו). קונצנזוס זה קשור כנראה הן לכך שאלו הן עברות שכיחות שהשופטים סובלים מהן, והן לכך שהערה היא ממילא אמצעי המשמעת שבו עושים השופטים את השימוש הנרחב ביותר.

שלישית, אף שרק מיעוט קטן מהשופטים סברו שאין מקום לאכוף את כללי המשמעת בצורה קפדנית ודקדקנית ומרבית השופטים סבורים שיש מקום לאכיפה כזו, כחצי מהשופטים אינם סבורים שראוי להשתמש באמצעי משמעת חמורים בגין בעיות משמעת והתנהגות בלתי-ראויה. כך, רק 56.2% מהשופטים כתבו שהם מסכימים או מסכימים מאוד לאמירה שיש להטיל סנקציות דיוניות על עורכי דין בשל התנהגות לא ראויה; רק 53.4% מהשופטים כתבו שהם מסכימים או מסכימים מאוד לאמירה שיש להטיל הוצאות אישיות על עורכי הדין; ורק 49.6% מהשופטים כתבו שהם מסכימים או מסכימים מאוד לאמירה שיש להגיש תלונה ללשכת עורכי הדין בשל הפרות משמעת של עורכי הדין. יש לשים לב כי גם אחוזים אלה גבוהים בהרבה מאחוזי השופטים שעושים בפועל שימוש באמצעי משמעת אלה. הפער בין הרצוי בעיני השופטים לבין תגובתם המצויה עשוי להסביר את תסכולם של רבים מהם כאשר הם נמנעים מלהפעיל אמצעי אכיפה משמעתיים באולם.

דהיינו, הממצאים מגלים פער בין מה שהשופטים רואים כאידאל, בין מה שצריך לעשות כדי להגיע לאידאל, ובין מה שהשופטים מוכנים לעשות בפועל. רוב השופטים סבורים שצריכה להיות אכיפה קפדנית ודקדקנית (מה שמרמז על כך שבאידאל יש להשתמש גם באמצעים חמורים, במידת הצורך), אבל רק כמחצית מהשופטים חושבים שצריך להשתמש באמצעי משמעת חמורים (כלומר, שבמציאות השופטים מבינים שלשימוש באמצעי משמעת חמורים יש מחיר ערכי שיתכן שבגללו לא כדאי להשתמש באמצעים כאלה), ואחוז השופטים שעושים שימוש בפועל באמצעי משמעת כאלה, נמוך ביותר (מה שמביא למסקנה שהשופטים חושבים שלשימוש באמצעים חמורים יש מחיר אישי שהם אינם מוכנים לשלם, גם אם דעתם העקרונית שונה).¹⁰⁸ פער גדול בין רצוי ומצוי מצביע על בעיה – בין אישית ובין מערכתית – הקוראת לפתרון.

vi. דגמי שופטים

בהמשך לממצאים הקודמים, וכדי להבין טוב יותר את הפער בין המצוי לרצוי, ניסינו ליצור דגמים של שופטים, בהתאם לשלושה משתנים. משתנה אחד הוא עד כמה השופט חושב ששופטים ככלל צריכים להיות מחמירים ודקדקנים באכיפת נורמות ההתנהגות של עורכי הדין (משפט רצוי); המשתנה השני הוא עד כמה השופט הספציפי מחמיר בפועל בבואו להתמודד בעיות התנהגות של עורכי דין (משפט מצוי);¹⁰⁹ משתנה שלישי הוא חוויית השופט – כלומר, לכמה התנהגויות בלתי-ראויות השופט נחשף (המציאות). בנוגע לכל משתנה ניסינו לאפיין את השופטים השונים ולבדוק אם תפיסות השופטים ועמדותיהם קשורות למאפיינים אישיים ומוסדיים שונים.

טבלה 10: דגמי שופטים

	חושב שלא צריך להחמיר	חושב שצריך להחמיר	
מחמיר בפועל	קפדן מאילוץ	קפדן	
גמיש בפועל	פשרן	פשרן מאילוץ	

הממצא הראשון נוגע לעצם חלוקת השופטים. מתברר שיש שופטים רבים יותר הסבורים שככלל ראוי להחמיר באכיפת כללי ההתנהגות על עורכי הדין, מאשר שופטים שבפועל עושים זאת. ממצא זה תואם את הממצא שנמצא לעיל.¹¹⁰

כשליש מהשופטים סבורים שצריך להחמיר, אך אינם עושים זאת (בין שאינם חשים צורך להפעיל אמצעי משמעת משום שבפועל הם אינם נחשפים להתנהגויות לא נאותות של עורכי דין והשימוש בהערות מספיק כדי להתמודד עם

¹⁰⁸ דו"ח הוועדה, לעיל ה"ש 10, בעמ' 12. אגב, בדו"ח הוועדה נטען כי סיבה מרכזית להימנעות מאכיפת משמעת באולמות היא תפיסתם של השופטים את עצמם ככאלה שאין זה מתפקידם למלא תפקידי שיטור או חינוך באולמם "תפקידו [של השופט] לנהל את הדיון המשפטי ולא להיות עוסק בבלימת תרבות דיון קלוקלת במהלך הדיונים". אם השופט אינו רואה עצמו אחראי לכך, עורכי הדין מגיבים בהתאם.

¹⁰⁹ משתנה זה נקבע בדרך שונה מאשר המשתנה של דקדקנות שופטים, תוך התחשבות בנתונים נוספים. לכן אחוז השופטים שנחשבים למחמירים כאן שונה מהממצא שנקבע לעיל.

¹¹⁰ ראו הטקסט ליד ה"ש 105.

הבעיות שלהן הם נחשפים, ובין שהם לא מעזים, לא מצליחים או לא מסוגלים להפעיל את אמצעי המשמעת האחרים), ומצד שני כ- 18% מהשופטים חושבים שאין להחמיר, אך בפועל מפעילים אמצעי משמעת מחמירים.

מעניין להיווכח כי יש מתאם חזק בין ההתנהגות של שופט בפועל לבין מידת החומרה ששופט סבור שצריך לנקוט באופן תאורטי¹¹¹ ולמספר ההפרעות שעליהן הוא מדווח.¹¹² אולם מספר ההפרעות שעליהן מדווח השופט אינו קשור למידת החומרה ששופט סבור שצריך לנקוט באופן תאורטי. במילים אחרות, אף ששופטים שחושבים שצריך לנקוט אמצעי משמעת קשוחים, אכן נוקטים בפועל באמצעי משמעת קשוחים יותר משופטים שחושבים שאין צורך בנקיטת אמצעי משמעת כאלה; ואף ששופטים שחווים את עורכי הדין כקבוצה שמבצעת הרבה עברות, גם חושבים על עצמם כשופטים שמפעילים הרבה אמצעי משמעת; אין קשר בין החשיבה התאורטית של השופט לבין חווייתו של השופט בפועל.

טבלה 11: חלוקת השופטים לפי דעותיהם על אכיפת משמעת ברצוי ובמצוי

	חושב שלא צריך להחמיר	חושב שצריך להחמיר	סך הכל
מחמיר בפועל	18.2%	23%	41.2%
גמיש בפועל	25.7%	33.1%	58.8%
סך הכול	43.9%	56.1%	100%

מתברר שלמרות המחקרים הרבים המעידים על הבדלים בין שופטים גברים לבין שופטות,¹¹³ המין אינו מקושר להבדלים בעמדות באשר לדרך שבה יש להתמודד עם עבירות משמעת של עורכי דין, וגם לא לדרך ההתמודדות בפועל עם עבירות כאלה. בדומה, גם הרקע התעסוקתי של השופט (אם הגיע מהשוק הפרטי או מהשירות הציבורי) אינו מקושר להבדלים כאלה.

¹¹¹ (P<0.05).

¹¹² (P<0.001).

¹¹³ ראו למשל, רינה בוגוש ורחל דון יחיא "מחקר אחר, תפיסה אחרת: תגובה למאמרו של פרופ' רהב" **שערי משפט** ב 413 (התשס"א); Suzanna Sherry, *Civic Virtue and the Feminine Voice in Constitutional Adjudication*, 72 VA. L. REV. 543 (1986); David W. Allen & Diane E. Wall, *Role Orientations and Women State Supreme Court Justices*, 77 JUDICATURE 156, 165 (1993); Steven A. Peterson, *Dissent in American Courts*, 43 THE JOURNAL OF POLITICS 412, 421-423 (1981); Sean Farhang, Gregory Wawro, *Institutional Dynamics on the U.S. Court of Appeals: Minority Representation Under Panel Decision Making*, 20 J. L. ECON. & ORG. 299, 324-325 (2004); Christina L. Boyd, Lee Epstein & Andrew D. Martin, *Untangling the Causal Effects of Sex on Judging*, 54 AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE 389, 402 (2010); Jennifer L. Peresie, *Female Judges Matter: Gender and Collegial Decisionmaking in the Federal Appellate Courts*, 114 YALE L. J. 1759, 1790 (2005).

מנגד, נמצא שיש קשר בין ותק השופטים להבדלים בחווייתם, כך ששופטים ותיקים סבורים שהם נחשפים פחות להתנהגויות בלתי-ראויות,¹¹⁴ ולהבדלים בקפדנות הנדרשת, ושופטים ותיקים חושבים שיש פחות מקום להחמיר באכיפת כללי המשמעת על עורכי דין.¹¹⁵ הבדל דומה (אף כי לא מובהק) יש גם באשר להחמרה בפועל. שוב שופטים ותיקים מחמירים פחות משופטים חדשים.

חויית השופט באזורים הגאוגרפיים השונים,¹¹⁶ כמעט זהה. מנגד, יש הבדל מובהק בנוגע להחמרה בפועל¹¹⁷ ובנוגע לשאלה עד כמה צריך להחמיר.¹¹⁸ השופטים במחוזות ירושלים והדרום חושבים שצריך להחמיר יותר משופטים במחוזות תל-אביב והמרכז וחיפה והצפון (שביניהם אין הבדלים של ממש) וגם מחמירים בפועל יותר מהם. השופטים במחוז ירושלים הם "מחמירים מבחירה" או "גמישים מאילוץ" מעל חלקם באוכלוסייה; שופטי מחוז תל-אביב הם "גמישים מבחירה" הרבה מעל חלקם באוכלוסייה ו"מחמירים מאילוץ" מעט מעל חלקם באוכלוסייה; שופטי מחוזות חיפה והצפון הם "מחמירים מאילוץ" ו"גמישים מבחירה" מעט מעל חלקם באוכלוסייה.

התחום המשפטי שבו עוסק השופט מקושר בצורה מובהקת לכלל המשתנים הנבדקים. כך, שופטים בתחום האזרחי חווים יותר התנהגויות בלתי-נאותות של עורכי דין משופטים שעיסוקם מעורב, והשופטים בתחום הפלילי חווים הכי מעט התנהגויות כאלה.¹¹⁹ בדומה, שופטים בתחום האזרחי מחמירים יותר משופטים שעיסוקם מעורב, ואלה מחמירים יותר מהשופטים של התחום הפלילי. לעומת זאת, לגבי מידת הקפדנות התאורטית הנדרשת משופטים, המצב שונה: שופטים מעורבים סבורים שיש להחמיר מאוד, שופטים בתחום האזרחי סבורים שיש מקום להחמיר פחות, והשופטים בתחום הפלילי נמצאים בתוך. התוצאה היא כי השופטים בתחום האזרחי הם "מחמירים מאילוץ" או "גמישים מבחירה", השופטים בתחום הפלילי הם "גמישים מאילוץ" (וכך גם העידו על עצמם בכל הקשור להתנהלות עורכי דין בחקירות), ואילו השופטים המעורבים הם "מחמירים מבחירה" או "גמישים מאילוץ".

במילים אחרות, יש סיכוי גבוה ששופט ממחוזות ירושלים והדרום שעוסק בתחומי משפט מעורבים, יהיה שופט "מחמיר מבחירה": שופט הסבור שצריך להחמיר באכיפת כללי ההתנהגות ואף עושה זאת. שופטים בתחום הפלילי ושופטים בתחום מעורב במחוז ירושלים מסכימים עם עמיתיהם השופטים בתחום האזרחי בדבר הצורך להפעיל אמצעי משמעת, אך בפועל הם לא יעשו זאת. מנגד, יש סיכוי גבוה ששופט ממחוזות תל-אביב והמרכז (ובמידה פחותה גם ממחוזות חיפה והצפון) שעוסק בתחום האזרחי, יהיה שופט גמיש מבחירה: שופט שאינו מפעיל אמצעי משמעת חמורים

¹¹⁴ P<0.05

¹¹⁵ P<0.05

¹¹⁶ כאמור לעיל, מחמת שיקולי גודל המדגם ולאור הקרבה הצפויה בין בתי משפט שקרובים זה לזה גאוגרפית, איחדנו בין המחוזות השונים. יצרנו שלושה אזורים גאוגרפיים שבהם פועלים השופטים: ירושלים ודרום, תל-אביב ומרכז, חיפה וצפון.

¹¹⁷ P<0.05

¹¹⁸ P<0.005

¹¹⁹ ראוי לציין כי ייתכן שמתקיימות חלוקות פנימיות בתוך השופטים האזרחיים והשופטים הפליליים. כך למשל, בטבלה 6 ובטקסט שמסביבה הדגמנו כי יש הבדלים ניכרים בין שופטי משפחה לבין שופטים אחרים. עם זאת, במסגרת מחקר זה לא ניתן היה לערוך את הניתוח על תת-הקבוצות הנדרשות, ולפיכך הסתפקנו בנתונים הכלליים.

כי הוא סבור שאין בכך צורך. גם אם שופטים ממחוזות חיפה והצפון (ובמידה פחותה מתל-אביב והמרכז) שעוסקים בתחום האזרחי יפעילו אמצעי משמעת, הם יעשו זאת מאילון.

נראה שהאקלים המוסדי במחוזות השונים בכל הקשור להתנהלות עורכי הדין וליחס השופטים להתנהלות זו, שונה. עוד נראה כי בתחומי עיסוק שונים, השופטים נחשפים לחוויות שונות ולומדים להגיב בצורה שונה להתנהלות עורכי הדין; וכי ככל ששופט הופך לוותיק יותר, הוא יסבור כי הוא נחשף לפחות התנהגויות בעייתיות (בין משום שפיתה עמידות, בין משום שעם הוותק הוא מצליח למנוע הפרעות מראש), ויהיה יותר סלחן ביחסו להתנהגויות כאלה.

ממצא חשוב נוסף באשר לצורך להפעיל אמצעי משמעת, או להיעדרו של צורך כזה, ניתן למצוא בתגובתם של השופטים לשאלה בדבר זהות הגורם שאמור לטפל בבעיות משמעת של עורכי הדין. כאמור, מרבית השופטים אינם סבורים כי טיפול לשכת עורכי הדין בתלונותיהם מספק. השאלה היא אם במציאות אוטופית היו רוצים כי הלשכה תמשיך להיות הגורם המטפל בהתנהגות עורכי הדין, או שמא היו רוצים לעשות זאת בעצמם? הממצאים לשאלות אלה מוצגים בטבלה 12 להלן.

טבלה 12: עמדות שופטים באשר לזהות הגורם המטפל בבעיות התנהגות של עורכי דין

	על שופטים לקבל סמכות לגבי עברות משמעת בוטות המתרחשות לפנייהם	הטיפול המשמעתי צריך להיעשות על ידי לשכת עו"ד ובית המשפט ביחד	הטיפול המשמעתי צריך להיעשות על ידי בית המשפט	הטיפול המשמעתי צריך להיעשות רק על ידי לשכת עורכי הדין
ממוצע	2.4414	4.1608	2.0490	2.6233
הציון	2.0000	5.0000	2.0000	3.0000
שכיח	1.00	5.00	1.00	3.00

ככלל, רוב מוחלט של השופטים חושב שהטיפול בבעיות משמעת של עורכי דין צריך להיעשות על ידי לשכת עורכי הדין ובתי המשפט יחדיו (76.9% מהשופטים מסכימים, או מסכימים מאוד, עם אמירה זו). מנגד, מרבית השופטים אינם סבורים שבתי המשפט אמורים להיות כתובת בלעדית לטיפול בבעיות אלה (63% מהשופטים מתנגדים, או מתנגדים מאוד, לאמירה זו) ואף אינם מעוניינים בהעברת סמכויות מהלשכה לבתי המשפט (60.0% מהשופטים מתנגדים, או מתנגדים מאוד, לאמירה זו). ממצאים אלה יציבים בקרב כל קבוצות השופטים ללא שמאפיינים אישיים (מין, גיל, תואר נוסף, היסטוריה תעסוקתית, ותק בשיפוט) או מוסדיים (ערכאה, מחוז) משפיעים עליה השפעה של

ממש.¹²⁰ אם רוב השופטים סבורים שהטיפול בבעיות משמעת של עורכי דין צריך להיעשות במשולב עם הלשכה, ואינם מעוניינים בהעברת סמכות לידיהם, ניתן למצוא בכך חיזוק לטענה שלפיה השופטים אינם מעוניינים בעימות ישיר עם עורכי הדין ומעדיפים כי הלשכה תטפל בבעיה (תוך שימור כוחם של השופטים לעשות כן במקרה הצורך) – ובלבד שהלשכה אכן תעשה כך.

פרק ג. סיכום

המחקר שהצגנו במאמר זה בחן בפעם הראשונה, הן בישראל והן בעולם, את עמדותיהם של שופטים באשר להפרעות שהם חווים בניהול ההליך, עקב התנהגות עורכי הדין. המסקנה שלנו היא כי השופטים חווים את התנהגות עורכי הדין באולמות כהתנהגות שבמקרים רבים מפריעה לניהול הליך שיפוטי תקין. זאת, הן באשר להתנהגויות שסוטות מכללי סדר הדין, הן באשר להתנהגויות שסוטות מכללי האתיקה, הן באשר להתנהגויות לא תרבותיות.

בהקשר זה יש לציין כי חווייתם של שופטים העוסקים בתחומים אזרחיים נעימה פחות מאשר חווייתם של שופטים שעוסקים בתחומים מעורבים, וחווייתם של שופטים פליליים נעימה עוד יותר. חלק מהבדל זה (אם כי לא כולו) נעוץ בכך שחווייתם של שופטי בית המשפט לענייני משפחה היא גרועה במיוחד. בנוסף, ראוי לציין כי חווייתם של שופטים משתפרת ככל שהוותק שלהם בשיפוט עולה. מנגד, למאפיינים אישיים כמו מין, גיל, השכלה ועיסוק קודם, ולמאפיינים מוסדיים כמו מחוז השיפוט והערכאה, אין קשר לחווייתם.

באופן תאורטי, השופטים סבורים כי יש לפעול בנחישות נגד התנהגויות מכבידות. הם גם סבורים כי הדרך שבה לשכת עורכי הדין מטפלת בתלונות של שופטים אינה מספקת. נראה כי השופטים סבורים שלשכת עורכי הדין מגבה את חבריה ולא אותם.

עם זאת, במעבר לעולם המעשה רק חלק קטן יחסית מהשופטים נוקט בפועל אמצעים חמורים כדי להתמודד עם התנהגויות מכבידות. במציאות יש אחידות ניכרת בתגובות השופטים להפרעות בניהול ההליך, ובאופן כללי נראה כי השופטים אינם עושים שימוש בכלל האמצעים המשמעתיים הפורמליים העומדים לרשותם, בין שמשום שהם מצליחים לנווט את הדיון בהצלחה בהשתמשם באמצעים לא-פורמליים, בין שמשום שהסתגלו לנהל דיונים תוך התמודדות עם התנהגויות מכבידות, בין שמשום שהם חוששים מההשלכות של שימוש באמצעי משמעת פורמליים חמורים.

בניגוד למצב באשר לחוויית השופט, ישנם אמצעי התמודדות שהשימוש בהם קשור במידה מסוימת למאפיינים אישיים (מין וותק שיפוטי) ומוסדיים (מחוז השיפוט). עם זאת, לא ניתן לומר כי למאפיינים אישיים ומוסדיים יש קשר להחמרה באכיפה. זאת, למעט העובדה כי שופטים שכנגדם הוגשו בעבר תלונות ובקשות פסילה, נוטים להיות שופטים מחמירים.

¹²⁰ ההבדלים המובהקים הם: ראשית, ככל ששופט היה עורך דין יותר שנים לפני מינויו, יש לו נטייה מובהקת ($p < 0.05$) להסכים פחות עם האמירה: "הטיפול בבעיות משמעת צריך להיעשות רק על ידי בית המשפט"; שנית, שופטים ותיקים נוטים נטייה מובהקת להסכים פחות עם האמירה: "הטיפול בבעיות המשמעת של עורכי דין בבית המשפט צריך להיעשות ידי לשכת עו"ד ובית המשפט ביחד".

לבסוף, ניתן לראות כי קיימים הבדלים מסוימים בין מחוזות ובין תחומי עיסוק, כך שניתן לאפיין דגמי שופטים שונים שמתאימים יותר או פחות למחוזות ולתחומי עיסוק שונים.

ממצאים אלה, שהם כאמור ראשוניים מסוגם, הן בארץ והן בעולם, עשויים לשמש בסיס למחקרים אמפיריים נוספים שינסו לבדוק את עמדות שאר המשתתפים בהליך השיפוטי כלפי הדרך שבה הוא מתנהל. ממצאים אלה צריכים גם לשמש בסיס אמפירי לקביעת המדיניות הנאותה לשם שיפור הדרך שבה מתנהלים ההליכים השיפוטניים.